

DEN OFRIVILLIGE INGENJÖREN.

Av Anders Lagrelius

Förord

Här ska jag försöka skapa en bild av min far Einar Lagrelius som föddes redan 1895 och som blev far till mig först vid 48 års ålder.

Skriften får uppfattas som en kombination av en min utvidgade minnesanteckning, och en postumt sammanställd självbiografi men också en berättelse för mina barnbarn om en förfader som var mer mångfacetterad än man kunde tro vid första påseende.

En del av beskrivningen av honom finns ju i skriften om mor Barbara, men kanske kan jag lägga lite ytterligare aspekter i denna skrift.

Störst tyngd är förstås lagd på Einars egna alster, dels dagboksanteckningar och memoarförsök. Det finns också en unik dagbok från förkrigs- och krigsdagböcker. Dessa har varit hemliga och inlåsta i ett kassaskåp på sedeltryckeriet i Tumba och upptäcktes i samband med försäljningen av tryckeriet till ett amerikanskt företag. Förekomsten av dessa handlingar liksom de krigssedlar som trycktes i ett bergrum i Jönköping och historien runt planeringen var så hemlig att alla som var inblandade fick ge ett löfte att inte avslöja något under sin livstid. En av de inblandade började dock vid hög ålder och demens berätta lite, vilket ledde till att man började leta. Att man också pga. av detta lyckades rädda de unika sedlarna till eftervärlden berodde på ett intensivt arbete från Myntkabinettet. De räddades bokstavligen i sista minuten innan de skulle destrueras och förvaras nu på just Myntkabinettet.

Dessa bilagor är väldigt omfångsrika. De finns därför på hemsidan lagrelius.com att läsa för den som är intresserad.

Rönninge i april 2017.

nar Lagrelius föddes 21/5 18

Anteckning i Donboken

Barndomen var tradition

Sida 4

Värmdö. Einar har berättat en episod där som beskriver syskonens förhållande: Mor och far var i staden och tydligen var inte barnflickan så närvarande. Vid ett tillfälle ska Einar ha varit hårdhänt och slagit Elsa. Hon började då gråta länge, så Einar frågade hur länge hon tänkt göra det - ända tills mor och far kommer hem blev svaret. Då kom Einar med förslaget att om hon slutade så kunde han säga till när han hörde ångbåtens vissla, så kunde hon börja gråta igen och dessemellan kunde de ju leka. Så skedde - Elsa grät på beställning när föräldrarna kom och Einar fick smisk.

Från och med 1907 var man mycket på Elgerud, som var pappa Axels smultronställe.

Einar som liten vuxen

Det här med att kläs och uppträda som små vuxna, kom att färga Einars förhållande till barn - han klagade aldrig över att barnbarnen stegade och bråkade, utan sade att låt barn vara barn.

Hur det var när vi, hans egna barn var små kommer jag inte ihåg. Han var så mycket borta att situationen nästan aldrig uppkom.

Resterna av hans högborgerliga uppfostran medförde bland annat att han alltid krävde omklädning till middag - flickorna skulle ha kjol. Det medförde att dessa drog på en kjol över byxorna och det fick han köpa pragmatiken i.

Studier

Han kom att gå i gymnasiet på Östra Real på Karlavägen. Han var inte speciellt sugen på att läsa och fick därför usla avgångsbetyg - underkänt i både fysik och matematik.

Konstnärlig som han var ville han helst gå på konstskola för att bli konstnär. Fadern var dock obeveklig - utan utbildning till ett hederligt yrke som man kunde försörja sig på - inget apanage. Så Einar fick komplettera sina betyg och kom därefter in på Kungliga Tekniska Högskolans maskinlinje.

Mycket spex - en del skrivet av Einar

Lite allvar i studierna var det i alla fall! Efter utförd examen började livets allvar, dvs yrkesarbete men också militär värnplikt som redan börjat under studietiden och kunde matchas med terminernas uppehåll.

Så börjar då en tid då Einar är mer borta från hemmet, vilket lite oroar patriarken pappa Axel. Det framgår med all tydlighet i hans dagböcker att han gärna vill ha familjen samlad. Den militära drillen var förlagd till Malmköping dit Einar tog sig på

en nyinköpt motorcykel i ur och skur efter helguppehåll på Elgerud. Utbildningen till reservofficer tog flera år och han fick i samband med en fältmanöver en enveten luftvägsinfektion som så småningom visade sig vara TBC.

SJUKDOM

Detta var på 20-talet och det enda försök till botemedel som fanns var sanatorier där den friska luften och god omvårdnad och vila skulle hjälpa. Under följande år var han ofta och länge på Romanäs Sanatorium utanför Tranås. Man kan ju tycka att det var en förvisning för den bortskämde stockholmsynglingen, men han var ju på intet sätt ensam om sin belägenhet. Det fanns många ungdomar från samma socialskikt som placerats på samma förvisningsort. Man hade ett ganska intensivt umgängesliv och man såg nog mellan fingrarna från sjukhusledningens sida -

man ville nog att ungdomarna skulle kunna ha det lite trevligt. Det var ju en väldigt hög dödlighet i sjukan och bara cirka hälften överlevde vistelsen. Några av de överlevande blev senare vänner för livet och vi barn träffade flera av dem. Det gällde även överläkaren på Romanäs (von Rosen) som kallades "Pappa Rosen." Han hade som egenhet att som äldre åka runt och besöka sina gamla patienter och förväntade sig då upppassning och god förplägnad. (Undrar hur han hade det med sin Hippokrates?)

Efter flera återinsjuknanden kom man fram till att enda chansen att Einar skulle överleva sin TBC, var att operera med s.k. "thoracoplastik" vilket innebär att man klipper av revbenen på ena sida så att lungan blir avstängd. Bröstkorgskirurgi på den tiden var vådliga ingrepp, med 50%-ig dödlighet i avsaknad på antibiotika som kom först mer än 20 år senare. Dödsrisken för Einar utan operation hade nog varit väsentligt högre.

Operationen lyckades väl primärt men efter några dygn tillstötte åter feber och en infektion kunde konstateras. Man använde dåtidens metoder att begränsa infektionen och efterhand kom tillfrisknandet.

Han har själv skrivit om sin tid på Romanäs - se appendix.

ARBETSLIV

Einars fysiska krafter var ju inte på topp efter åren av sjukdom och man undrade hur han skulle kunna hitta en vettig sysselsättning; som av en händelse hade hans far Axel varit tillförordnad chef för Riksbankens sedeltryckeri som var en relativt ny statlig inrättning.

Man förväntade sig väl att det vara en lugn reträttspost för en fysiskt begränsad person att sitta som chef för ett statligt verk. (Det fanns en del gruff över tillsättningen, men den tystnade efterhand.)

Det visade sig ju att hälsan och kreativiteten snart tilltog och verksamheten som han ledde ända till sin pensionering vid 67 års ålder, blev något av en förebild. Statliga verk brukade ju mest vara tärande och kostsamma, med chefer som var mest förvaltande, men Einars idéer ledde efterhand till att verksamheten bar sig och även gav ett överskott. Man ökade sortimentet av värdetryck till aktiebrev, pass och lotter, vilket ju gav intäkter, men också viss kritik framför allt från Bankofullmäktige, som nog ville att man skulle sitta still i båten.

Det blev många animerade diskussioner, som ibland gick av stapeln hemma i tjänstevåningen med oss barn som tysta vittnen.

Jag kommer ihåg att jag frågade om varför de verkade så arga på varandra.

En batalj som jag kommer mest ihåg var när han som chef för sedeltryckeriet dömde ut pappret som producerades av Tumba bruk som undermåligt och ville köpa utomlands i stället. Oviljan att införa nymodigheter visade sig förstås - här hade man ett bruk som hade levererat papper sedan 1755 och nu skulle man mista sin främsta avnämare.

Han fick i alla fall som han ville: Det blev papper ifrån England (på rulle som Tumba inte kunde leverera och en ny stor maskin med hög kapacitet. Visserligen var den så stor att den krävde två våningsplan, vilket i sin tur medförde omgrupperingar så att vår tjänstevåning måste tas i anspråk och familjen måste flytta ut.

Einar 60 år

Einar ständigt uppkopplad, här också med trådspelare.

RIKSBANKENS SEDELTRYCKERI

NORR MÄLARSTRAND 6 STOCKHOLM K • TEL. 200200 VÄXEL POSTGIROKONTO 50821

Direktör Einar Lagrelius,
Skillinggränd 2,
STOCKHOLM K

På uppdrag av riksbankens industristyreelse få vi härigenom i
egenskap av hyresvärd för den av Eder förtyrda bostadslägenheten i
sedeltryckeriets fastighet, Skillinggränd 2, Stockholm K, uppge
Eder till avflyttning från och med utgången av september månad inne-
varande år från förenämnda bostadslägenhet, vilken sedeltryckeriet
önskar utnyttja för tryckeriets egen rörelse.

Stockholm den 19 juni 1958
RIKSBANKENS SEDELTRYCKERI

Uppsägningen av våningen.

Man kan ju förstå att han inte var så populär på bruket i
Tumba och umgänget med den gamle vännen Erik Wahren blev

rätt ansträngt.

Einar modellerar en relief i plastellina.

Efter ett flertal försök att hitta en hyresvåning i innerstaden, blivit snuvad på en nybyggd våning på Ersta och ett försök att köpa ett hus på Köpmangatan eller Västerlånggatan i Gamla Stan, blev det i stället flytt till Elgerud. Det var i alla fall bara några år kvar till pensionen och man hade redan tidigare börjat allt mer tid där.

Jag nämnde förut Einars ambitioner att bli konstnär, för jämsides med studier och sjukdom tecknade och målade han flitigt. Han gick också på målarskola och var en relativt kort period i Paris där han träffade en del av den svenska konstnärskolonin där. Han återkom ofta till hur stimulerande den tiden hade varit.

Åtskilliga reliefer av släkt, vänner och bekanta hann det bli och han fick beröm av sina gamla konstnärsvänner vilket stimulerade till nya försök.

Inför den stundande pensioneringen som han planerade väl, gick han en kurs i silversmide och satte därefter upp en silververkstad i sin fars gamla gårdsverkstad på Elgerud.

Det arbete som man kunde tro bara var en födkrok, gav ju trots allt en del möjligheter att odla sin kreativitet, men enligt min uppfattning var han den ofrivillige ingenjören som helst skulle ha velat ägna sig åt sin konstnärliga ådra. Jag minns honom där han satt med sin snurrplatta och modellerade i plastellina och sedan gjöt gipsnegativ och positiv. Blev det till slut bra gjöts reliefen i brons.

PENSIONERINGEN

År 1962 gick Einar i pension, tillsynes utan någon som helst saknad. Han menade att man "inte ska gå ifrån något när man pensioneras utan till något". I det har han också varit en förebild för mig, Som pensionär var han sysselsatt från tidig förmiddag till sen kväll med uppehåll för lunch och middag, när han kallades in av Barbara på intercom-anläggningen.

På tal om innovativa elektronisk utrustning har det också gått i arv. Det var därför ingen tillfällighet att det fanns en högtalartelefon i både fotolabbet, gästhuset och verkstaden. Under sista åren och med sviktande hälsa ville Einar alltid veta var Barbara höll till. Hon var ofta i växthuset och en "walkie-talkie" införskaffades. Till Barbaras stora irritation blev det väldigt många kommunikationskontroller under en dag och när hon nonchalerade ett anrop blev det oro och irritation. Tänk om han fått uppleva mobiltelefonen.

Intresset för musik- och musikanläggningar var stort. Han fick genom sina kontakter med Sveriges Radio nys på anläggning av studiokvalitet och köpte en Quad-anläggning tidigt och blev bästa vän med importören och följde med ända in i transtoreran. Anläggningen finns än.

Här satt han sedermera stor del av sin lediga tid och efter pensioneringen stor del av sin vakna tid.

Så fick han då sin skapande konstnärstillvaro som han alltid sett fram emot, och när han tyckte att han kört fast i sin utveckling, tog han bilen ner till Trosa kvarn och dess silver-smedja. Där knackade han på hos Eric Robbert och frågade om han kunde få bli lärling, vilket han fick bli efter att han visat upp en del som han gjort. Detta blev starten på en lång vänskap med ett givande och ett tagande, där han fick lära sig mer teknik och själv komma med förslag på design.

På Elgerud hade redan på 50-talet ett avancerat fotolaboratorium inrett i källaren. Det sammanföll nog med att han skaffade sin första Leica och då fick utlopp för en av sina konstnärliga ådror.

Det hann även bli många kameror med åren och eftersom han oftast låg på framkant av den tekniska utvecklingen, kom även japanska kameror in liksom filmkameror med ljudinspelning.

FORDONSINTRESSE

I det här sammanhanget får vi inte glömma Einars starka intresse för bilar. Han fick redan 1913 körkort och åkte till en början mest motorcykel till sina föräldrars förfäran.

Första motorcyklen.

Det var inte heller på den tiden helt ofarligt att åka på två hjul med motor mellan knäna och han berättade gärna om sina resor till Malmköping där han låg inkallad. Han berättade för oss storögda barn hur en resa till Malmköping kunde ta en halv dag och att man måste öppna grindar för att ta sig fram och att vägkvaliteten var så usel att punktering inte var ovanligt. Dessa måste förstås lagas på plats.

Elsa och Einar på motorcykel

Så småningom köpte han (för pappas pengar) en öppen Fiat eller Citroën. Det finns bara några få bilder kvar (men jag har inte gått igenom alla glasplåtar ännu), så bilden på bil vid hans första och enda besök på landstället Löfkulla i Finland får räcka.

Här med morfar Rolf i bakgrunden.

Han var dock aldrig någon snabb racerförare utan vi kallade honom Rönninges rallyförare då det gick så långsamt. Många olika bilar hann det bli: den mest spektakulära var den 5-sitsiga MG, som han köpte av den danske violinisten Svend Asmussen. I den suflettförsedda bilen satt hela familjen (6 personer och en kungspudel) när turen gick till Rönninge på lördagarna. Bilen var otroligt låg och vid ett ställe mellan Karlstad och norska

gränsen fanns en ojämnhet i vägen som ett vadvälle. Där ramlade avgasröret av de två gånger bilen for till Oslo. Bilen var dock försedd en teknisk sensation (men med engelsk kvalitet); med en knapp på instrumentbrädan aktiverades bilens 4 inbyggda domkrafter och hela bilen lyftes upp. Så långt var det bra, men när avgasröret hade återplacerats på plats, vägrade domkrafterna att släppa ner bilen. Bilmekaniker måste tillkallas varje gång domkrafterna användes.

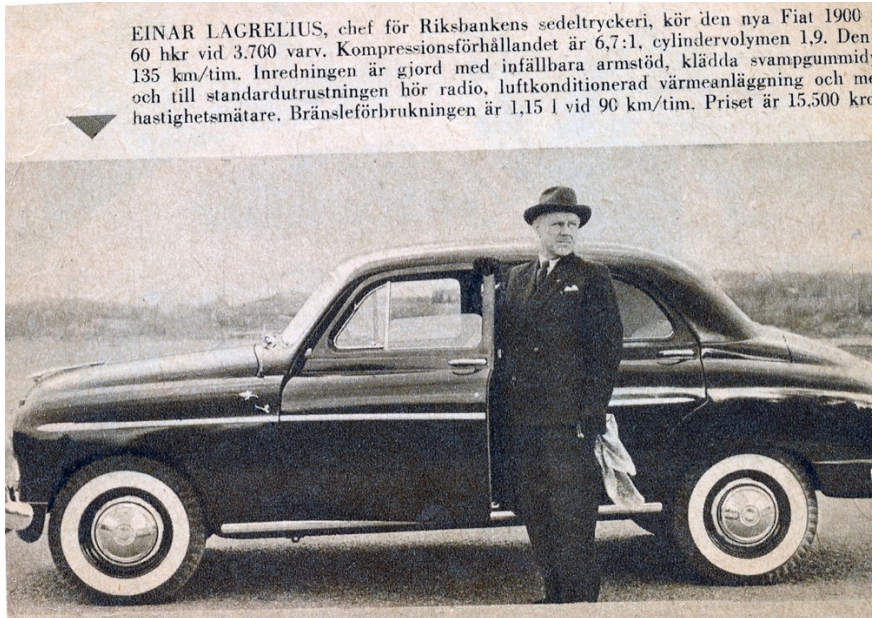
Vår MG var inte röd utan ”racing green”

Anders beundrar en annan sportbil - Jaguar

Till slut blev bilen för trång i takt med att vi barn blev större, så på 50-talets början köptes en Fiat 1400 i vilken familjen åkte till Menton på den franska Rivieran i maklig fart. Med dagens ögon var det inte mycket till trafiksäkerhet. Man satt på hala galonsoffor både i fram- och baksätet. Säkerhetsbälten var inte uppfunna.

Det blev sedermera en Fiat 1900 med femväxlad låda och luftkonditionering.

Den hade också en finurlig hydraulkoppling som innebar att man inte behövde koppla ur vid växling när man väl kommit igång. Einar startade på 1:an och lade sedan raskt i 5:an och så levde man på bilens segdragningsförmåga.

Hans sista bil blev en Volvo 142, med automatlåda, så där misshandlades inte motorn så mycket. Han körde också alltmer motvilligt bil och lånade gärna ut bilen när någon av oss hade behov. Till slut blev det inte mera bilkörning och han överlät bilen först till mig och sedan till Peppeli som hade större behov av den.

APPENDIX: HÄR BÖRJAR NU EINARS EGEN MEMOARDEL

Även studieresor och här infogar vi Einars egen text om en resa till det krigsdrabbade Polen:

EINAR LAGRELIUS´ POLENRESA

I Polen juli 1918 för studier av slagfältet vid Klizow tillsammans med dåvarande löjtnanten sedermera generalmajor Hugo Gadd.

Att vi verkligen kom iväg var till vår egen ousägliga förvåning. In i det sista hopade sig svårigheter. På tyska konsulatet hade man tydligen bestämt sig för att visserligen ge oss tillstånd att resa men hindra oss att göra det i alla fall. Det såg inte bättre ut. Konsulaten stänger klockan fyra. Klockan var halv fyra, när vi kom till det tyska konsulatet. Vi bad att få tala med högst hönset. Det var doktor Kolb, det mest slipade diplomatgi jag sett, utan några möjligheter att få en hållhake på. Det var tydligen i denna herres hjärna det djävulska sättet att hålla oss kvar kommit till. ”Jag har inte rättighet att låta herrarna resa, det är mot bestämmelserna, men jag måste vika för det moraliska tryck herrarna utövat på mig, jag ber, tag ej det passerade som en förolämpning,” sade doktorn på ett sätt så älskvärt att vi var frestade att stanna för att ej orsaka den sympatiske mannen obehag. Men att vi skulle resa hade vi föresatt oss och inte låta hindra oss ens av att det regnade smådjävlar.

Vi skulle alltså få våra pass, det var en stämpel, som skulle fyllas i först. Det var bara ett par siffror att skriva med det tog tid i alla fall.

För säkerhets skull for jag upp till österrikiska konsulatet för att be dem vänta en stund om det skulle behövas till Gadd kom.

Klockan blev fyra, hon blev kvart över, men ingen Gadd. Jag telefonerade, det skulle dröja en kvart till. Så länge lovar man vänta på konsulatet, dock efter något betänkande.

Tiden går och kvarten blir halvtimme. Det börjar bli pinsamt. Jag står på post på balkongen.

Gumman, konsulatbiträdet, börjar bli nervös och springer ut och in till konsuln. Hon måste lugnas. Jag får en idé. Jag störtar ut och köper en stor påse gott som jag med några väl avvägda ord överlämnar till gumman. Situationen är räddad. Hon måste naturligtvis in till konsuln och tala om hurudan karl det är som uppehållit dem snart en timme.

Konsuln kommer ut, är älskvärdheten själv och när i elfte timmen Gadd kommer, finner han mig i ett ytterst animerat samtal med konsulatherrskapet med frejdigt mod berättande Karl XII:s historia, som jag hade en mycket svag aning om.

Passen var snart klara, fastän det var precis lika mycket att göra vid dem där som hos tyskarna. Den goda viljan gör mycket. Nu först skulle jag packa.

Bilen väntar utanför. Kappsäckarna är klara på cirka en minut. Tvål och tandborste hann jag naturligtvis inte tänka på. Jag skulle vara på Continental för att träffa blivande svågerherrskapet klockan halv sex för att äta avskedsmiddag. Så småningom kom min reskamrat efter väl förrättade ärenden på legationer och utrikesdepartement, med buntar av rekommendationsbrev och i relativt lugn tar vi den sista nubben på svensk botten.

En halv minut innan tåget går är vi ombord och snart på väg mot det okända.

Jag har beskrivit detta så noggrant emedan det är så typiskt för hela resan. Hundra gånger såg det omöjligt ut och lika många gånger hängde det på ett hår, men klarades alltid, om än inte med konfektpåse, så på något annat sätt.

Nattågsresan medförde inga sensationer, icke heller färden på Sassnitzfärjan om man undantar min oförklarliga sjösjuka, som mindre beror på sjögång än att jag överhuvudtaget är på sjön.

Emellertid stiger så småningom den tyska kusten upp ur horisonten, vi passerar en och annan torpedbåt eller trålare och snart skymtar den fantastiska galgen i Sassnitz.

Vi är framme och nu börjar trevligheterna. Själva undgår vi tack vare alla papper – vi lämnade konsekvent fram alla papper vi hade, den imponerade – visitationen. Men våra medresenärer stoppas i tur och ordning in i avklädningsbåsen för att underkastas den mest pedantiska undersökning.

Huset där visitationen försiggick är långt ifrån prydligt. Det är gjort av ohyvlade plank, dessutom omålat. All lyx är bannlyst där. Väggarna dekorerats endast av porträtt av landsförrädare, som lyckats rymma och efterlyses o dyl. Det tar väl en timme innan den sista passageraren är visiterad så att tåget kan få gå.

Det torde knappast finnas många resor som kan tävla med Sassnitz-Berlin i jäklig tråkighet. Den enda ljuspunkten är middagar, om man kan kalla maten i Tyskland för ljuspunkt. Men drycken är bättre och efter en dödligt ledsam färd över det land som en gång tillhört oss, genom tallskogar med träd i snörräta led och Brandenburgs sandhedar är vi i Berlin.

En beskedlig droskkusk åtar sig transporten av koffertar och oss till Savoy hotell. Varken kusk eller vi syntes i berget av koffertar.

Sedan vi beställt två rum och lika många loppfria sängar åter vi vår enkla supé, flirtar oss till kött och bröd utan kort, åter gåslever och dricker "Brauneberger Auslese".

Nöjda och belåtna, visserligen med ett fult ord om Berlins tidiga vanor dra vi oss tillbaka till våra gemak.

Berlin är inte dött, eller kanske rättare, det var inte då; det sov. Stängningstiden klockan halv tolv gjorde att om man skulle ha riktigt roligt en dag fick man börja mitt på dan. Något

underligt slag av restriktioner hade man också hittat på, fastän de var mer sympatiska än våra. Till nio eller halv tio fick man dricka så mycket sprit man ville, sen fick man bara vin. Denna förordning generade dock obetydligt.

Vår enda dag i Berlin skulle användas att utverka tillstånd till fortsatt genomresa för mig och återresa för oss båda.

En häst höll på att korsa våra planer. Då vi efter det obligatoriska polisbesöket begav oss till legationen fick vi veta att löjtnant som tjänstgjorde som militärattaché höll på att köpa en häst och gav legationen tusan. Ensamma fick vi inte gå till "Stellvertretender Generalstab" och ingen ville följa med oss. (Det är nämligen ganska otrevliga besök.)

Slutligen lyckades det emellertid att få en löjtnant Schnell att gå med, saken klarades, som vanligt i sista stund och Schnell belönades med en liten lunch på Esplanad.

Löjtnant Schnell

Det tycks som det skulle vara svårt att hålla sig inne under vår berlinska legations arbetstid, en bolsjevik borde känna sig

tilltalad av den, den är mellan elva och ett. Emellertid förefaller det inte vara nog lite.

Spanska sjukan grasserade i Berlin när vi var där. Den var nyligen kommen dit och mycket lindrig. Man var snarare glad än ledsen över den, eftersom den renderade några dagars ledighet.

I Berlin var det för övrigt inte mycket man kunde ta sig till om dagarna. Att se i bodfönster och köpa en massa struntsaker, som förr i världen hörde till dagens huvudnöjen var inte att tänka på för hettans skull och förresten fanns det inte mycket kvar i bodarna utom en oändlighet av järnsaker dekorerade med "Das eiserne Kreutz", "Andenken aus unser eisernen Zeit" etc.

Gadd var inte det minsta road av museer och kyrkor eller överhuvudtaget något själsodlande. Jag försökte få honom med mig ett par gånger, men möttes av sådant oförstånd att jag för fridens skull gav upp för hela resan med dylika försök. På eftermiddagen ägnade vi oss åt five o'clock tea på Kransler – det road honom mer.

Så bar det av till Wien med nattåget. Världen är i alla fall inte stor. Bekanta träffade vi trots förhållandena överallt.

I gluggen mellan färjan och visitationsskjulet i Sassnitz träffade vi de första, herrskapet Trulsen (Grand Hotel

Stockholm).

På Berlins gator hade jag knappast väntat mig få se något bekant ansikte, likväl höll jag på att snava på Sten Vesterberg (som hade officiellt uppdrag). Apropås bekanta skall man säkert kunna finna bekantas bekanta över hela världen.

Här en händelse som talar för påståendet. Det var trångt i restaurangvagnen på Wien expressen. Vi höll oss inte framme och alla bord hann bli upptagna innan vi kom dit. För att i alla fall få vara med placerades vi resolut i "serveringsrummet". Vi fick omsider sällskap med en jovialisk österrikare, vi hjälpte till med serveringen och hade gudomligt roligt, blev bekanta, det är ingen konst att bli bekant med en österrikare i synnerhet om han är handelsresande, och vår nyförvärvade vän berättade oss om sitt, uppriktigt och detaljerat.

Hans namn var Karp, han hade rest vida omkring på denna klotrunda smutsklicken och kände många av våra vänner. Tack vare honom hade vi vad man kan kalla en viss initialhastighet när vi kom till Wien, vi kände dess möjlighet, och fick veta hur man borde ta dagen där.

Tetschen, gränsstationen passerades utan svårigheter och på bestämd tid var vi i Wien. Besök på polisstationen som vanligt, först därefter besök på legationen.

Vår legation i Wien är i motsats till Berlinlegationen tämligen styvmoderligt behandlad med avseende på lokaler. Berlinlegationen har sitt charmanta palats vid Tiergartenstrasse (36) alltså intill Tiergarten och i en stadsdel, som närmast motsvarar "diplomatstaden" i Stockholm. Wienlegationen däremot är inhytt i ministerns privatvåning.

Vårt besök gällde militärattachén, greve Hamilton, som på order av kommandoexpeditionen utverkat tillstånd för vår resa till de besatta områdena eller rättare sagt Gadds resa, kommandoexpeditionen hade glömt bort mig.

Den saken tog vi tämligen lugnt. Den hyskan skulle naturligtvis kallas liksom alla föregående om än med ett nödrop. Greven var inte fullt så säker på saken, han var ny på platsen, men efter åtskilliga om och men kom vi överens att han och Gadd skulle skruda sig i sina yppersta kläder och uppvakta högsta vederbörande.

Enligt egna uppgifter lär de ha väckt stor sensation i staden med sin elegans. Det gjorde de säkert också ty greve Hamilton är en ovanligt vacker karl och i sin hästgardesuniform liknar han en vacker dröm. På långt håll är även Gadd en stilig karl dessutom är elegans i Wien något mycket ovanligt tack vare tygbristen. Deras mission lyckades emellertid.

På kvällen inbjöds vi till en liten middag på ”Volksgarten” av militärattachén. Han var en intressant man. Trots det att han endast några veckor varit i Wien hade han mycket att berätta om österrikiska förhållanden, om kriget mm. Vi lyssnade till vad han hade att förtälja tills tiden var inne då myndigheterna anser att en wienare roat sig nog och det är klockan tolv nu under kriget, annars får man hålla på så länge man förmår.

Av de två dagar vi var i Wien hade vi avsett en för besök på Schönbrunn, en för att se på sta’n. Emellertid blev tiden så sönderplockad av anmälningar och uppvaktningar att av det första blev intet. Vi levde ett trevligt dagdrivarliv, som vi gärna sett bli åtskilligt längre.

Efter den lätta wiener-krigs-frukosten ambulerade vi mellan åtskilliga av de tusen boulevardcaféerna, barnsligt glädjande oss åt obefintliga restriktioner och mer än nödvändigt ofta svalkande oss med glass och ischoklad. Märkvärdigt nog kunde man få bakelser, till svindlande pris visserligen med det fanns i alla fall. En bakelse kunde kosta upp till sex kronor.

Vi lärde oss konsten att hamstra, om det nu skall vara någon konst, en hel del saker måste nämligen hamstras, cigarrer etc. Apropos hamstring, kommer jag att tänka på hur man fick vetebröd.

En liten smörgåsnisse gick omkring med en bricka på caféerna, om det var alltför lätt att se in genom fönstren var den övertäckt. På brickan hade han de härligaste vetebullar och bakelser, som såldes till svindlande pris. Maten utgjorde ett huvudintresse, och eftersom vi bara talade om mat och tänkte på mat möjligen även drömde, har vi sällan eller aldrig ätit så mycket som dessa dagar. Den första frukosten på vårt hotell – Hotel Bristol – hade inte givit oss anledning att i fortsättningen frekventera det såsom matställe, utan vi rekognoscerade i stället övriga näringsställens möjligheter, vilket vi väl om än i en blyg rodnad måste erkänna var vår huvudsysselsättning.

En eftermiddag ägnade vi åt Pratern,

åkte i ”Riesenrad”,

tittade på den engelska ”tanken”, tittade på flickorna och drack liqueur. Jag gissar att Pratern inte är detsamma nu som förr, allt är ruskigt och illa underhållet nu under kriget när det inte finns några händer lediga för att reparera onyttiga saker. En roligt kunde man ha och en otrolig variation på nöjen var det: Vaxkabinett, berg- och rutschbanor, karuseller, friluftsteater och tusen mer eller mindre underliga nöjen, som wienarna aldrig tröttnar på.

Kriget hindrar ej wienarna att roa sig. Restaurangerna och caféerna var ständigt fulla, likaså teatrar och kabaréeter. Dans är inte förbjudet, i motsats till vad som är förhållandet i Tyskland. Man vill skaffa sig en motvikt mot det sorgliga kriget, som alla är trötta på.

Stängningstiden klockan 12 är också endast officiell. Det finns icke officiella nöjesställen, där man kan fortsätta hus länge som helst. Var dessa fanns lyckades vi emellertid aldrig komma underfund med, det var ej när vi var i Wien och förmodligen var de därför stängda.

Eftersom jag ej sett Wien i fredstid kan jag ej bedöma det inflytande kriget haft på staden, men wienarna själva säger att

den är död eller sover för att aldrig mer vakna. Det gamla gemytet är borta och har efterträtts av den moderna brackigheten, affärer och industri ligger nere och man hade en känsla av (att) det som hände några månader senare skulle hända.

De möjligheter som Wien hade kvar utnyttjade vi som sagt och när Oberleutnant Madl (?) kvällen för vår avresa avhämtade oss i en fältgrå Austo-Daimler för att föra oss till järnvägsstationen var det med ett visst vemod vi sade farväl till dess krigsfröjder. Nu började resans intressantaste del.

Nyss nämnde löjtnant skulle bli vår ciceron på färden till närmsta etapp, dvs. Jedrzejow. Tack vare honom reste vi precis som koffertar. Han skötte allt, biljetter, bagage och oss.

Jag höll emellertid på att inte komma med. Stationen i Wien var fullproppad av soldater, komprimerade under åtskilliga atmosfärers tryck och jag lyckades till följd av en något större bredd än mina reskamrater bli efter och fasthållen i spärren; alla som jag trampat på eller mer eller mindre lemläst i förbifarten vrålade och jag skällde. Det hela var ytterst pinsamt ty det är mycket svårt att göra sig gällande när man är hopklämd som en sardin i sin låda bland soldater, som är förbannade för att de skall ut och slåss igen.

Efter några försök lyckades jag emellertid finna lösenordet: "Schwedischer Officier" och blev släppt. Vi installerades i en abonnerad förstaklasskupé, som i fråga om snygghet i hög grad liknade det stall Hercules en gång i första sin ungdom fick i uppdrag att snygga upp. Resan blev detta till trots mycket angenäm.

Vår ciceron var en mycket älskvärd och trevlig man. Han var reservist, i det civila jurist, född i Prag och son till en bekant målare därstädes. Till följd av en ögonåkomma, han var nattblind, var han ej längre i trupptjänst, utan tjänstgjorde på krigsministeriet. Under sin fronttjänstgöring hade han dock hunnit vara med om åtskilligt. Emellertid intresserade politiken

honom mest och han tycktes ha läst otroligt mycket, ty han gav oss tämligen krångliga frågor, som vi inte alltid lyckades nöjaktigt besvara.

Sedan vi pratat oss trötta ordande vi för natten och sov ett par timmar. Gränsstationen Graiza passerades under natten.

Yrvakna och slöa som vi var lät vi Rodi klara gepäcket. Det lyckades emellertid inte bättre än att min stora kappsäck blev kvar, men det märkte vi naturligtvis inte förrän vi kom fram. Nu var vi ute på den gamla krigsskådeplatsen och järnvägspersonalen utbyttes mot militär.

Farten blev om möjligt mindre än förut, men denna olägenhet uppvägdes av att tåget stannade ofta, och varje gång kunde man köpa vetebullar, snuskiga men goda. Naturligtvis följde ingen restaurangvagn med tåget, så vi var hänvisade till denna enda matmöjlighet.

Klockan två på eftermiddagen var vi framme i Jedrzejow, där vi avhämtades i ett pinsamt enkelt fordon. Stationen ligger nämligen några kilometer från den s.k. staden-lapphålan. (Stationshuset höll man sedan cirka tre år tillbaka på att laga; det hade blivit sönderskjutet under kriget.)

Vi åkte direkt till kretskommandot och anmälde oss för befälhavaren, en major, en präktig knekttyp med skägg à la Frans Josef. Av honom erfor vi att Kliszóro ej låg i Y:s krets utan i angränsande, vars huvudort var Pinszów, dit vi följaktligen måste bege oss.

Klockan var emellertid redan ganska mycket och vi hade inte fått någon mat – var hungriga som vargar – däremot hade vi fått nog av att resa. Allt som allt var det ganska lätt att övertala oss att stanna till morgondagen.

Sedan vi hos majoren och hans adjutant, kapten Demartini, ordnat en del mellanhavanden, åt vi en enkel middag på mässen. Tyvärr absorberade oss matintresset alltför mycket, ty majoren berättade ytterst intressanta saker från kriget, som vi samvetsgrant glömt bort. Han hade varit med både i Ryssland

och Italien på olika ställen – Col di Lana, Izouren m fl. och tycktes vara en av de få, som tog sitt yrke på allvar i detta land. Till vår stora ledsnad tog han emellertid farväl av oss efter middagen och reste bort.

Den övriga samlingen officerare var ej av hans kvalitet. De var hoprafsade från alla håll, kärtnare, ukrainare, steirare, tysk-österrikare mm som på grund av en eller annan krämpa kommanderats till etapperna.

I allmänhet var de enkla män, som från någon manskapsgrad arbetat sig upp. Alla strålade de med en otrolig mängd dekorationer, och imponerade otroligt på oss, innan vi fick veta vad österrikiska medaljer var värda.

Efter middagen fick vi tillfälle att bese samhället, det var svårt att klassificera det och dess omgivningar.

Staden, för att använda den beteckningen, bestod av ett antal i snuskighet och ruskighet tävlande hus, grupperade kring ett stort torg. På gatornas kattsallar körde fordon av sällsynt låg kvalitet förspända med allehanda djur. I gathörnen resonerade fullblodsjudar i kaftaner om affärer, i rännstenarna smorde världens lortigaste ungar ytterligare ned sig, i portgångarna bytte grannkäringar högljutt ord och från alla håll som växte ur jorden

strömmade

det

till

tiggare.

På den ytlige betraktaren måste staden sålunda göra ett tämligen ovederhäftigt intryck. Vi skulle dock snart erfara att den hade sina goda sidor.

Vi gjorde en tur utåt landet och kom hungriga och törstiga tillbaka. Vi fick syn på någonting som utifrån såg ut som ett konditori och inifrån sett även visade sig vara det. Föga anade vi vad detta näringsställe kunde åstadkomma.

Vi bad att få någonting att äta och dricka, vilket uppfattades såsom sacherbakelser, sådana som fanns här före kriget, wienerbröd, kaffe – riktigt kaffe – med massor av socker och likör.

Vi slutade inte att äta förrän det på allvar sade stopp. Jag hade då hunnit till c:a 15 bakelser.

En annan trevlig upptäckt var att man kunde få köpa brännvin i obegränsade kvantiteter. Vi tillhandlade oss varsin halvlitersflaska till ett pris av 45 kronor. Innehållet kan näppeligen kallas njutningsmedel, det smakade finkel och var dessutom så starkt (80 %) att det sved hela vägen ned till magen.

Med tecken och underliga åthävor ”talade” vi med befolkningen, som tycktes förstå bra, när det var fråga om att köpa något av dem. Förmodligen blev vi grundligt klådda åtskilliga gånger.

På torget fanns ett antal stånd, där man kunde få köpa allehanda struntsaker. Stånd är kanske inte rätta benämningen, ty hela arrangemanget bestod av ett bord.

Vår inkvartering gjorde våra värdar åtskilligt besvär, ty man var ganska trångbodda i Jedrzejew. Till sist lyckades man dock få reda på ett rum, förmodligen ett av de prydligaste i J, hos en hygglig bondgumma, som kunde lite ryska och som Gadd följaktligen med hjälp av parlören kunde meddela sig med. Som en särskilt stor märkvärdighet kan tilläggas att rummet var loppfritt.

Aftonen i J skulle bli en av de trevligaste jag genomlevt. Kretskommandot hade fått främmande från angränsande krets, en överstelöjtnant och två damer och dels med anledning av detta och dels och i någon mån med anledning av vår ankomst skulle en liten mäss- och helaften gå av stapeln.

Överstelöjtnanten hade omtänksamt nog tagit med sig ett litet kapell bestående av, om jag minns rätt, en flöjtblåsare, en violinist och en man med concertina. Kapellets repertoar var outtömlig, likaså kabarésångarens-reservfänrikens som mellan tio och tre underhöll oss med sina mer eller mindre (mest mindre) salongsmässiga visor. Stämningen steg hastigt och sångaren, som på intet sätt spottade i glaset, blev alltmer charmant. Alltemellanåt stack man emellan med en dans.

Vad som förvånade mig ifråga om visorna var deras nära släktskap med våra svenska. En del svenska, som jag trott vara original, måste vara rena översättningar. Sångaren var bland det mest storartade jag sett i den vägen, flott och med ett otroligt elegant föredrag. Klockan tycktes på intet sätt generera sällskapet, vi måste däremot tyvärr tänka på att komma i säng, ty vi skulle vara uppe i den tidigaste morgonstunden påföljande dag.

När vi ansåg stämningen vara som högst klingade därför Gadd i glaslet och höll med verklig bravur ett tal till våra värdar och den österrikiska armén. Talet avslutades med ett fyrfaldigt svenskt hurra, som kom taket att lyfta sig betydligt. Min stapplande penna vägrar beskriva den "begeistring" talet och vårt svenska hurra väckte. På stående fot svarade överstelöjtnanten med ett tal till den svenska armén och oss och under "hoch"-rop och folkets jubel avtågade vi. Klockan var då halv fyra och halv fem skulle vi upp igen och klockan fem skulle vi ha packat och vara på mässen för att äta frukost.

Att det var rom i kaffet märkte jag inte förrän det var för sent.

Så bar det av med etappbanan till Kie. Det var en riktigt näpen liten järnväg. Vagnshjulen såg ut som trissor och lokomotivet såg ut som ett leksaksdito. Spåren gick i tvenne av varandra fullkomligt oberoende system av gupp, så trots att vår andraklassvagn var försedd med boggie skakade den så att passagerarna flög om varandra. Våra medpassagerare var till största delen judar av standardtyp. Så småningom verkade rommen jag druckit. De få och korta ögonblick jag lyckades hålla mig kvar på min plats somnade jag.

Järnvägen, som var i högsta grad provisorisk, gick över det gamla slagfältet från 1915 vid Uida.

Vår nyförvärvade guide San. Leut. Antoni Klaczde (Krakan) underhöll oss oavbrutet med beskrivningar av krigshändelserna 1915, men det lilla vi kunde höra var vi för sömniga att uppfatta någon större del av. Tåget stannade oupphörligen av olika anledningar. Hastigheten torde endast i utförsbackar ha uppgått till en mil i veckan. Det fanns gott om backar, ty rälsen var utlagd direkt på marken utan föregående schaktning.

Jag förmodar att järnvägen blivit byggd såsom etappbana under något av de första krigsåren och sedermera nödtorftigt gjorts permanent.

I den mån vi kunde kom vi emellertid fram till Kies station belägen ett gott stycke från byn med samma namn vid stora

landsvägen till Pinscow. Här mötte oss skjutsar av det slag vi fått göra bekantskap med i J, som förde bagaget och oss till Pinscow. Vårt första ärende var nu som alltid anmälningen. Vi hade, det är ju tämligen förklarligt, fått tämligen nog av anmälningar, tämligen ointressanta och improduktiva som de var. Denna gång hade vi dock nöjet träffa de herrar som skulle ordna för oss och möjliggöra våra studier på slagfältet.

Kommendanten var bortrest. Vi träffade i stället hans adjutant kapten Hulka, som blev stormförtjust att få se ett par utlänningar eller överhuvudtaget ett par nya ansikten. Hans förtjusning och pratsamhet åstadkom en otrolig massa utvikningar från ämnet, men så småningom fick vi emellertid våra legitimationspapper.

Vi hade tänkt oss att vi skulle bo på själva slagfältet under de få dagar vi hade på oss för vårt arbete, men därifrån avrådde oss kaptenen på det bestämdaste. Trakten var ytterst osäker, mord och rån hörde till dagordningen (det finns ännu i detta hemtrevliga land kvar yrkesrövare) och för övrigt finns det mycket små utsikter att få logi i någon av byarna eftersom befolkningen själv hade det dåligt med tak över huvudet, tack vare ryska och österrikiska granater. I stället bad han oss motta en inbjudan från Ulanregementet Franz-Ferdinand (Nr 7) etappskvadron att under våra Kliscow-studier vara deras gäster.

Att återge kaptenens argumentationer skulle föra för långt. Hans beskrivning av bostadsförhållandena var i synnerhet målande och dråplig. Alla hus i Polen hade ett gemensamt – de saknade WC. I stället användes naturen. Ej heller de större godsägarna bestod sig med detta överklassens njutningsmedel.

Hulka berättade att han på en fest hos någon magnat i trakten länge och förgäves letat efter ett sådant ställe och slutligen frågat en betjänt. Betjänten tände genast en lykta och följde honom ut till en buske.

Kaptenen lyckades dock ej övertala oss, vi visste ej hur mycket som var att göra ute på fältet, det kunde bli mycket nog

om kartorna ej stämde och tiden till följd av det långa uppehållet i Wien blivit betänkligt avknappad.

Gendarmerna i Kie fick därför per telefon order att skaffa oss logi i nämnda by. Vidare bestämdes att vi på eftermiddagen skulle fara ut till Kliscow, det var ungefär 1,5 mil dit, för en första rekognosering. Men först måste vi äta frukost, ty vi hade inte sett någon mat sedan vi var i J.

Kapten H inbjöd oss till ulanernas mäss där Jan var som barn i huset. Medan vi väntade på maten roade vi oss med att smaka något som Hulka kallade vadki, som enligt mina begrepp var cognac, och i detta fluidum hälsades vi välkomna.

Medan vi höll på att pokulera kom ulanskvadronens chef, överstelöjtnant Hulinka, glad och morgonpigg. Han blev glatt överraskad att se oss inbegripna i hans älsklingssysselsättning och även han hälsade oss välkomna med några vodkissnapsar. Vår frukost avlöstes omedelbart av den ordinarie middagen, till vilken skvadronens samtliga officerare samlades. Dessa var förutom nyssnämnda herrar löjtnanterna greve Walter Attems, friherre till Heligenkreutz, greve Alberti von Enno, Milan Milanowitsch Dessowitsch samt några till vars namn jag glömt.

Middagen, eller lunchen, som vi kallade den var god och trevlig med vodka och den som vi snart märkte oundvikliga "Muskatellern". Man koncentrerade sig på att förmå oss att bo i P-w, till sist gav vi också vika för övertalningen och det bestämdes att Gadd skulle bo hos överstelöjtnanten och jag hos greve Attems. Vi skulle aldrig behöva ångra vår karaktärlöshet att frånga vårt förut fattade beslut, ty Pinszow-vistelsen skulle bli den angenämaste tänkbara tack vare våra värdar.

Till vår följeslagare utsågs greve Alberti – löjtnant Klaczak hade endast order att eskortera oss till Pinscow – en ung diplomat, reservist och enligt uppgift mycket skicklig officer, som på grund av ischias blivit kommenderad till etapperna. Alberti kan närmast beskrivas som en gentleman av internationell typ, synnerligen bildad och intelligent, samt med

en otrolig förmåga att göra folk förlägna genom sin uppriktigt välmentade hjälpsamhet.

Innan jag övergår till att berätta om vårt första besök på slagfältet, vill jag säga några ord om Pinscow.

P-w var något större än J-w och även av något gedignare beskaffenhet. Före kriget hade det varit rysk garnisonsort, ett regemente ryska dragoner hade varit förlagt där. Sedan gränsen till Ryssland öppnades hade en del dragoner vandrat tillbaka, man kunde se en och annan på gatorna, antingen iklädd den trevliga ryska fältuniformen eller den svarta fredsuniformen med breda vita revärer. De såg mycket hyggliga och beskedliga ut och tog artigt av sig mössan, när man mötte dem.

Dessutom fanns ett kloster i staden, även det en omständighet ägnad att ge platsen mera betydelse. Som i J-w fanns ett större torg, dock utan stånd och liknande merkantila inrättningar men med någon slags enklare plantering. Husen var efter polska förhållanden relativt snygga. Dock fanns inga enligt vanlig uppfattning moderna hus så när som på ett par villor, som nu tagits i besittning av de gifta officerarna på platsen. Dessa hade nämligen tagit både barn och blomma med sig. – För övrigt var staden uppfylld av caféer och andra förlustelseställen, som emellertid nu till stor del apterats för andra ändamål.

Biograf fanns även, där man var nog fördomsfri att spela franska filmer. Det är inte tu tal om att inte staden var ruskig men märkvärdigt var att den inte var värre, ty under ungefär ett år hade ryssarna legat i ställning på en ås vid vars fot staden är belägen. Troligen hade den legat i skydd för den österrikiska flackbaneelden, men vad som skadat den från haubitsernas granater är svårt att förstå, ty byarna i närheten var samvetsgrant sönderskjutna. Den enda åverkan av skjutvapen jag lyckades upptäcka, var ett och annat hål rappningen på husväggarna efter gevärskulor. I synnerhet var rappningen på en kyrka illa åtgången.

Ej heller hade ryssarna gjort något försök att bränna staden, förmodligen därför att de trodde att de snart skulle komma tillbaka. Man hade alltså kvar ryssarnas magnifika kaserner, so kom väl till pass för ulanerna. Nedanför staden rann Nidan förseende denna med vatten och tyfus.

Jag övergår nu till vår första rekognoscering av slagfältet.

Efter middagen och trots dennas solida beskaftenhet klättrade vi och löjtnant Alberti upp i det enkla fordon som skulle föra oss dit. Vår jättelika panoramakamera fick av okänd orsak även följa med. Det var som nämnt ungefär halvannan mil dit, men vägarna var bra och de polska hästarna sprang bättre än man av deras yttre kunde sluta sig till, så vi var snart framme.

Jag inlåter mig inte på någon beskrivning av slagfältet, det likande i hög grad det övriga polska slättlandet (se Carlssons geografi).

Vi använde eftermiddagen att orientera oss och planlägga arbetet och försöka kameran eftersom den nu kommit med, samt ordna med transport av densamma. En pojke engagerades för att bära densamma.

Vi gjorde snart den glädjande upptäckten att våra kartor stämde bra med terrängen, i synnerhet visade den ryska fältkartan, som vi medtagit i förstora upplaga vara mycket väl gjord. Arbetet kunde således inskränka sig till att på fältet följa stridens utveckling, samt att fotografera. Vidare fullgjorde vi ett uppdrag vi fått av Sven Hedin, nämligen att ta reda på hans lilla Kliszowgunstling, den 8-åriga Rosalea Schonvo och till henne överlämna några presenter från doktorn. Vi hade fått femtio svenska kronor, som växlade blev 150 österrikiska. För 50 kronor hade vi i Wien köpt en docka, hon fick alltså förutom denna 100 kr. Överlämnandet var rätt dramatiskt. För att få reda på flickan hade vi satt nästan alla kliszowborna på benen och dessa samlades nu i en ring kring oss. Omedelbart hade vi ställt oss rätt teatraliskt på en kulle. Hela familjen Schonvo betygar oss genom att kyssa våra kläder sin vördnad. Den lilla Rosalea

som inte hunnit fatta situationen är mållös, herr och frun Schonvo pratade desto mera, varav vi naturligtvis inte förstod ett ord. Rosalea fotograferades sedan och för att glädja kliszowborna knäppte vi även dem.

Emellertid hade klockan blivit mycket och vi måste ge oss av för att hinna hem till "Abendessen".

Under aftonen delgav vi överstelöjtnanten vårt program vi uppgjort för vårt arbete och fick löfte om all hjälp vi önskade. Våra pretentioner inskränkte sig dock till skjutsar bort och hem samt matsäck, någon följeslagare ville vi inte ha längre, ty greve Alberti hade genom sitt intresse för Karl XII visat sig vara besvärlig att ha med.

Vi förplägade på bästa sätt. Champagnen flödade och först på småtimmarna kom vi hem för att på våra respektive sofflock sova några timmar.

För att vara i fält bodde jag relativt komfortabelt, dock långt ifrån loppfritt. Min värd, greve Attems, hade en dubblett, det ena var sängkammaren, där bodde han själv. I det andra, som var ett slags universalrum bodde jag.

Jag hade väntat mig något mycket sämre och var därför nöjd och belåten trots bristen på nutida bekvämligheter. Det enda otrevliga var egentligen att varenda natt jag var där gjorde någon energisk tjuv inbrottsförsök i mitt rum. Uppassaren hade emellertid vaknat varje gång och motat ut honom, men för säkerhets skull lade Attems en laddad pistol på sitt nattduksbord, han hade fritt skjutfält från sin säng till ytterdörr och fönster. Och så flyttade vi min soffa med dess rika djurvärld in i en död vinkel, så att jag ej skulle komma med i misshugg. Dessa små arrangemang förskaffade oss en lugn sömn.

Gadd och jag hade bestämt oss för revelj klockan fem, halv sex frukost och klockan sex avresa till slagfältet, men det vara bara en morgon vi lyckades följa programmet. En gammal ryttmästare, som hade hand om hästarna, måtte ha fått ett horn i sidan till oss av någon outgrundlig anledning. Som någon slags

hämnd för en okänd oförrätt gav han kontraorder när överstelöjtnant Hulinka beställde hästar åt oss. Detta upprepades alla morgnar utom den första, och det tog i allmänhet flera timmar att få saken ordnad.

Denna avkortning av tiden gjorde, att vi måste arbeta desto intensivare. Vi arbetade, så när som på den halvtimme vi anslog till lunchrast, oavbrutet till klockan fem à sex på eftermiddagen.

Jag hoppar över beskrivningen av vårt arbete. Nog av, att vi fullgjorde alla givna uppdrag såväl krigshistoriska som fotografiska.

Till operationsbasis hade vi valt byn Kie. Därifrån fortsatte vi i allmänhet till fots och på gendarmeriet därstädes förvarade vi våra grejor.

Vi hade vackert väder hela tiden och det är i första hand därför vi lyckades hinna med vår relativt stora uppgift på den korta tid som stod till buds. Hade det regnat skulle vi ju för det första inte kunna ha fotograferat och för det andra skulle vi utan tvivel ha fastnat och blivit kvar i den gyttna som för 200 år sedan uppslukade saxare och polacker.

Nu gynnade oss i stället vädrets makter och vi blev brunstekta som indianer. Inte heller störde oss någon av de omtalade rövarna, som dock utan tvivel fanns, fast de inte syntes. För deras skull hade vi i alla fall beväpnat oss.

Inte heller befolkningen hade vi något ont av, tvärtom, de stod välvilligt till tjänst med de upplysningar de kunde ge, och bjöd oss till och med på surmjölk en gång.

I Kliszow behandlades vi till och med som furstliga personer, till den grad hade vi imponerat vid vårt första besök där.

Men knogigt var det att dagar i ända traska omkring på Polens sand och slagfältet var stort, ungefär 4 km i fyrkant. Dessutom måste vi ju hela tiden föra med oss fotografiattiraljer. Besvärligast var det med ”stativet”, ett mindre matsalsbord, som vi lånat av gendarmerna. Kameran var ju visserligen tung, men den var av så solid beskaffenhet att den utan –ta skada kunde släpas på marken.

Jag undrar hur många av det svenska språkets uttrycksfullaste ord, som slösats på denna fullkomligt slottslika pjäs. Den hade byggts åt professor Hamberg för en spetsbergsexpedition och hade dimensionerats så att den skulle hålla att ramla utför ett spetsberg. Stark var den nog, men tung som bly, och den stackars pojke som fått förtroendet att bära den led dödsskuggans kval.

Förberedelserna innan man kom så långt att man kunde ta en plåt var ungefär så vidlyftiga som vid en större artilleripjäs. Först måste bordsbenen grävas ned och dunkas fast. Efter detta måste i allmänhet bordet lagas. Så placerades kameran på bordet och ställdes in efter två vattenpass; nu knuffade i allmänhet Gadd till bordet varför denna operation i de flesta fall måste företas två gånger. Därefter öppnades två små dörrar på kameran och objektivet skruvades fast, om man inte glömt det hemma i hastigheten. I detta senare fall uppfördes en pantomim, då ord nog starka att uttrycka våra känslor saknades på av oss kända språk. Plåten hissades därefter ned ur en ovan kameran anbragt

kassett och fästes genom manipulationer med ett större antal små skruvar och så var man färdig att exponera.

Det säger sig självt att man inte använde denna s.k. huskamera i onödan utan alla bilder, som ej skulle användas för topografiska ändamål, togs med mindre kameror.

Jag nämnde nyss att terrängen väl överensstämde med medhavda kartor. Även de gamla slagplanerna, som uppgjorts på Karl XII:s order gjorde det. Märkvärdigt var hur obetydligt landskapet förändrat sig under 200 år. Hela förändringen inskränkte sig till att träsket, som fanns på Karl XII:s tid, torkat ut, bäckarna hade krympt ihop till diken och ett par skogsbryn hade flyttat på sig något. Ortnamnen på de gamla kartorna var även de samma som nu. Alla gamla orter fanns kvar och inga nya hade kommit till. De flesta byarna hade blivit mycket illa åtgångna under kriget 1915.

Striderna här i trakten hade varit mycket häftiga. Befolkningen hade mycket att berätta därom. Även Karl XII:s slag hade man reda på. Man tycktes emellertid inte vara riktigt säker på att det inte skulle börja igen, ty ännu hade man inte på allvar börjat reparera det sönderskjutna, fast man haft närmare tre år på sig. De som blivit av med sina hus föredrog att bo i små vasshyddor i stället. Familjen Schonvo bodde i en sådan av enklaste beskaffenhet.

Någon brist på mat tycktes man dock ej lida, ej heller på dryck. Vodka, oksa, starka m.m. stod till att få överallt. Vad som däremot var ont om var kläder. Visserligen kan jag ej tänka mig att folket i den trakten har någon känsla för elegans, men så ruskiga som de nu var kunde de knappast trivas med att vara. Man sydde kläder av allt möjligt, säckväv, blommiga sängfiltar m.m.

Också traktens rövare hade särskilt slagit sig på kläder. Enligt uppgift klädde de av sina offer varenda tråd och lät dem sedan springa.

Tack vare flit och gynnsamma omständigheter blev vi färdiga med vårt arbete en dag tidigare än beräknat. För att emellertid vara alldeles säkra på att intet skulle bli glömt använde vi denna dag att ännu en gång gå över slagfältet, samt ta en del reservplåtar. Jag var nämligen en smula orolig för resultatet med den stora kameran, som saknade automatisk slutare. Exponeringstiderna var följaktligen ganska svåra att få riktiga.

Det var alltså tid för oss att ge oss iväg och våra pass tillät ej heller att vi stannade längre, hur trevligt det än var. Vi hade vid champagnen på kvällarna hunnit bli goda vänner och hade haft mycket trevligt tillsammans. Några av våra vänner hade en del talanger och roade oss med spel och sång. Man ville ej höra talas om någon resa utan ville att vi skulle stanna så länge som möjligt, åtminstone över söndagen, då en bal skulle gå av stapeln i en kurort i närheten, Busko. Men vi måste mot vår vilja säga nej, ty vi hade förbundit oss att göra återresan över Wien och där anmäla oss på krigsministeriet. Resan skulle då ta så lång tid att vi skulle komma hem just den dag passet utlöpte.

Detta skäl godtogs dock ej. Krigsministeriet borde ju kunna låta tala med sig. Greve Attems studerade tidtabellen och gjorde upp en ny resplan för oss. Vi skulle resa över Oderberg direkt till Berlin. Till krigsministeriet skickades telegrafisk anhållan om befrielse från anmälningsskyldighet.

Som tågen passade bra och krigsministeriets svar blev gynnsamt blev vi således kvar över söndagen och åtföljde våra värdar till den beramade balen i Busko.

Busko ligger omkring halvannan mil från Pinszow och är bekant från detta kriget genom det slag (med olycklig utgång för österrikarna) som fältmarskalk Böhm-Ermolli där levererade.

Vårt sällskap bestod av förutom oss greve Attems, löjtnant Reimers med fru, den gamle ryttmästaren, som lurat oss på skjutsarna, kommandantens dotter, fröken Marie Springwald samt en ung kadett Hulimka. Vi beväpnade oss till tändarna med revolverar och sablar, ty denna trakten skulle vara speciellt farlig,

men inga rövare syntes till den gången heller, tyvärr. Ett litet äventyr med rövare skulle ju ha varit ett roligt reseminne, utan vi anlände helskinnade och oantastade till Busko.

Busko var som en oas i öknen. Man såg inte minsta spår av kriget. Det var en fullkomligt modern kurort av internationell typ med societetshus, restauranter, nöjesetablissemang och för övrigt allt vad till ett sådant ställe hör. Allt var fint och välvårdat. Det var fullkomligt ofattligt att det kunnat ligga i brännpunkten av ett modernt slag.

Här träffades f.d. fiender i broderlig endräkt. Publiken utgjordes mest nämligen av Krakan- Lemberg- och Warschaubor till största, som här sökte bot för sina krämpor.

Det väntade evenemanget för dagen uteblev tråkigt nog på grund av det dåliga vädret på förmiddagen. Flygavdelningen i Krakan skulle nämligen komma på visit för att hålla en liten uppvisning. Det verkliga ärendet var dock inte så mycket det, som att hämta smör och mjöl, som det var dåligt med i Krakan.

Busko var för Gadd och mig ”det landet Gosen”, vi åt och drack så mycket vi hann. Wienarna våra vänner var samtliga wienare och förstår sig ej på bordets njutning. De intar, som greve Hamilton betecknande uttryckte sig, kokföda, när de är hungriga och tycker det är mera besvär än en njutning. Ett gott vin dricker de ej heller till maten men i stället desto mer efteråt. Vi hann alltså för det mesta inte äta så mycket som vi skulle ha

velat.

Busko

Balen, som börjad vid niotiden, blev mycket animerad och ståtlig. De färgglada och gulddekorerade österrikiska uniformerna gör sig aldrig så bra som i en balsal. Vårt sällskap hade slagit sig ned i ett hörn för oss själva, drack champagne och hade gudomligt roligt. Vår svenska danskonst uppskattades i hög grad. Damerna bjöd i allmänhet upp oss. Det är roligt att vara uppvaktad, i synnerhet av sådana damer. Wienskorna är nu ett släkte, som man möjligen i sina djärvaste drömmar kan tänka sig, men inte beskriva, åtminstone inte på prosa, jag inlåter mig därför inte därpå.

Bland damerna utom vårt koteri, påminner jag mig särskilt en liten lebergiska, som var söt och dansade bra. Vi kom underfund med att vi hade gemensamma bekanta och blev tvärt goda vänner. I Busko inskränkte man sig inte som här till

onestep och boston – boston dansade man för övrigt inte utan vals – man dansade dessutom bl.a. underliga danser mazurka.

Vi hade som sagt var roligt och inte minst bidrog det lilla missödet, att elektricitetsverket strejkade en stund, till nöjet. Stämningen nådde sin höjdpunkt vid tvåtiden, då Gadd och jag tog befälet över musikkapellet och bestämde programmet. Jag har ingen bestämd uppfattning om vad klockan var när vi kom därifrån, men sent var det och inte förrän någon gång vid femtiden, när vi annars brukade stiga upp alltså, var vi hemma i Pinszow. Några timmars sömn, packning, frukost och avskedstagandet började. Enligt överenskommelse träffade vi våra vänner på Ulanernas expedition, där avskedstalen hölls vid ett glas vodka ur Hulimkas skåpsupningsskåp.

Avskedet var smärtsamt, vi hade ju redan hunnit bli goda vänner. Den sista isen hade smält under balen i Busko, just som vi hade som trevligast skulle vi skiljas, psykologiskt riktigt kanske – på det sättet får man de trevligaste minnena – men hårt för tillfället.

Den gamle ryttmästaren glömde inte heller denna morgon att spela oss ett spratt, denna gång ett alldeles nytt. Han skickade oss nämligen de mest degenererade bucefalos ättlingar jag någonsin sett, som inte orkade med både oss och gepäck och skickade de andra hästarna på grönbeta. Även hästar dör officiellt armén tagit alla och med dessa officiellt obefintliga hästar, begav vi oss i sista sekunden till J.

ROMANÄS

Minnen av Einar Lagrelius

Det var förvisso inga tomma ord, när jag talade om minnen från sanatorietiden. För de flesta av oss romanäspatienter är de många och ofta starkt upplevda.

Till ett sanatorium kommer ju övervägande unga människor, plötsligt ryckta ur sin miljö och från sin karriär för att leva på ett alldeles nytt sätt med endast den målsättningen att överleva och om möjligt också bli friska.

Ganska få har lätt, utan att reagera på ett eller annat sätt, att finna sig i den nya situationen. Det är inte lätt att på en gång avstå från förhoppningar, dämpa verksamhetslust, lämna familj, vänner och inte minst sina intressen och nöjen.

Det är inte min mening att försöka gå in på de psykologiska följder alla dessa spänningar utlöste. Jag vill endast med några

”snapshots” belysa livet som det gestaltade sig i det lilla samhälle, som ett isolerat beläget sanatorium som Romanäs tedde sig på den tid jag vistades där, nämligen kring 1930.

Jag hade besvär med en lunga redan 1922. På våren detta år studerade jag i Paris och bodde kallt och romantiskt i en ateljévåning, som jag hyrt av sedermera Professor Nils Sjögren. Jag förkylde mig, ingen såg till mig och jag blev bara sämre. Det fanns en svensk läkare i Paris på den tiden, som hette Frumerie, och honom uppsökte jag. Efter traditionell knackning på bröstkorgen och lyssnande i lur, gick vi doktorn och jag till en röntgenolog, som förfogade över en uråldrig röntgenapparat. Någon plåt fick jag inte med mig men en skiss kalkerad från röntgenskärmen.

Dr. Frumerie konstaterade, något överraskande, att jag ådragit mig en leverförgiftning och ordinerade diet på skorpor och mineralvatten. Vad jag borde undvika förutom vin och ännu starkare drycker var fet mat och allra främst gåslever. Det senaste tog jag lugnt men fogade mig även i de övriga föreskrifterna.

Bättre blev jag emellertid inte genom att leva som jag blivit tillsagd. Till sist var jag så trött att jag inte orkade gå mer än ett högst två kvarter, om husen var smala, innan jag måste stanna och vila mig. Jag började misstänka att det var något fel på diagnosen.

Eftersom jag var färdig med mitt arbete i Paris, beslöt jag mig för att lämna staden och, eländig som jag var, fara till München, som stod närmast på programmet.

Mina misstankar om diagnosens oriktighet förvandlades till visshet under resan. Mitt emot mig i kupén på tysklandståget hade en ung dam tagit plats. Sämre var jag inte än att jag märkte, att hon var behaglig att se på. Hur vi blev bekanta minns jag inte, bara att det var rätt lätt och att det inte skedde på mitt initiativ. Jag var blygare än nu på den tiden.

Emellertid hade vi vid ankomsten till Strasbourg hunnit bli så goda vänner, att jag ansåg det passande att bjuda på en fin middag, eftersom tåget gjorde långt uppehåll i staden.

Utan större själskval gjorde jag ett temporärt avbrott i dietföreskrifternas efterlevnad och åt stadens goda gåslever och drack vin som harmonierade med den. Situationen krävde detta och det kändes behagligt att vara martyr på det sättet.

Martyr blev jag i realiteten inte. Den bastanta måltiden blev vändpunkten i min sjukdom. Redan vid ankomsten till München kände jag mig bättre.

Väl där träffade jag en österrikisk läkare, förlovad med en barndomsvän till mig. Genom hans försorg blev jag sakkunnigt undersökt på Sauerbruchs sjukhus, varvid lungsäcksinflammation konstaterades.

Parisdoktorsn diagnos väckte betydlig förvåning hos de tyska kollegerna, som försäkrade, att leverförgiftning kunde jag möjligen ådragit mig, om jag sedan femårsåldern varit svår alkoholist.

Min diet blev nu lättare att fördraga och jag åt upp mig. I själva verket grundlade jag nu den embonpoint som ännu pryder mig.

Så snart det blivit sommar och varmt i höglandet skickades jag på en månad till Mittenwald för att vila.

Man tog på den tiden inte så allvarligt på lungsäcksinflammation. Den enda kontroll, som bestods mig var min österrikiske väns undersökningar varje lördag, då han hälsade på mig och kontrollerade "vattenståndet" i lungsäcken. Själv registrerade jag mitt tillfrisknande genom att klättra uppför ett berg med jämna mellanrum och se hur långt jag orkade.

När jag kom hem på senhösten var jag ännu inte helt frisk, men ingen förstod allvaret med åkomsten. Jag måste genast sätta igång med att arbeta.

De uppgifter jag fick mig förelagda var föga stimulerande. Depressionen efter första världskriget hade ännu inte släppt. För

den som varit borta var det svårt att göra sig gällande under en period med stora personalinskränkningar.

I den grafiska industrin hade man ännu inte lärt sig värdera högre teknisk utbildning hos arbetsledarna. De som förvärvat teoretisk utbildning motarbetades hårt och effektivt av de praktiskt utbildade med många tjänsteår och s.k. erfarenhet.

Så småningom kom jag till en skicklig specialist, vilket resulterade i en månadslång vistelse hos släktingar i Värmland sommaren 1923.

Det kan förefalla obegripligt, att denna korta tid ansågs tillräcklig, trots att det konstaterades fläckar på en lunga.

Hur det nu var piggnade jag till och tog inte skada av att göra militärtjänst på hösten 1924, då jag emellertid hade självbevarelsedrift nog att begära permission från den annars obligatoriska manövern.

Samma år blev jag chef för Riksbankens Sedeltryckeri, vilken omständighet i detta sammanhang endast har det intresset att jag placerades i en mycket osund lokal med dålig ventilation och en urmodig ångvärmeledning. Luften var torr och dålig, jag gick och småhackade, något som personalen satte värde på. De kunde på så sätt hålla reda på var jag fanns, något som jag fick veta, sedan hackhostan gått över.

För den som tillhörde det Stockholm, som roar sig, jag gjorde det i någon mån, var 20-talet, sedan efterkrigskrisens följder småningom övervunnits, en glad tid med ett livligt och efter måttstock rätt lyxigt sällskapsliv.

För mig, som deltog med iver i facksammanslutningars verksamhet, blev inte många kvällar lediga, sedan nöjena fått sitt.

Eftersom jag aldrig haft benägenhet att gå hem tidigt och älskat långa, långa kvällssamtal, blev det ofta rätt kort nattsömn för mig. Det är svårt att erkänna att jag nötte en del på min hälsa men jag försvarar mig med, att jag andades ut efter många och som jag tyckte långa utbildningsår och hårda hundår. Jag hade

ju äntligen kommit därhän, att jag kunde rå mig själv, och jag var ju efter mina fordringar på livet ekonomiskt oberoende.

Jag sportade en del med utan större entusiasm, mina vänner var intellektualister av den icke sportiga sorten. På vårsidan 1928 fick jag dock ett plötsligt och oförklarligt intresse för sjösport och satte igång att bygga en racerbåt.

Båten byggdes av en mindre båtbyggare på Liljeholmen, men jag deltog själv livligt i arbetet.

Båtbygget roade mig mycket, mera än kryssandet på fjärdarna, som var förbundet med besvärligheter av alla tänkbara slag. Racerbåtar på den tiden var rätt primitiva och motorerna därefter. Jag har all anledning att vara glad och tacksam för att jag inte drunknat efter kollision med någon stock eller större vedträ, det skulle inte det lövtunna skrovet ha hållit till. Det är även närmast ett under, att båten inte tog eld, eftersom det var omöjligt att hindra bensin och olja att rinna ut på durken.

Emellertid måste jag ha förtagit mig på ansträngningarna under båtbygget och skärgårdsfärderna. Min hosta tilltog. Den ansågs inte vara av allvarligare art, men ett friskt liv i skog och mark ansåg mina rådgivare, som närmast tillhörde familjen, skulle säkert göra mig gott.

Jag fick snart tillfälle till organiserat friluftsliv. Jag blev inkallad till regementsmöte i Strängnäs.

Det blev rätt knogigt i början, jag hade ju inte gjort militärtjänst på fyra år, men jag fann snart formen och gladde mig som förr åt strapatser. Jag förde kompani allt emellan, eftersom jag inte riktigt litade på min ridkonst och inte heller på sanningen i påståendet att den tillhör de konster man aldrig glömmer.

Min spänst ledde, minns jag, till ett sådant överdåd som att marschera ett pass om 4 km utan rast. Det var då jag skulle föra hem bataljonen efter dagens övningar från Barva kyrka till kasernen. Bataljonen var dödstrött och långrotade, men jag kände föga trötthet. Tilltaget fick den kritik det förtjänade. Jag

nämner händelsen därför att den inträffade ganska få dagar innan jag kröp i säng i den sjukdom, som det skulle ta ett och ett halvt år att komma tillrätta med.

Innan mötet var slut inträffade nämligen en händelse, som skulle inleda den långa sjukdomsperioden. Mitt kompani stod vid de fortsatta fälttjänstövningarna en dag in reserv i närheten av Malmby station. Vädret var vackert när vi marscherade ut, men blev under dagen allt ruskigare med snöblandat regn och storm. Jag hade klätt mig efter morgonvädret och hade ingen kappa med, oberiden som jag var.

Där stod jag nu timme efter timme och frös, genomblöt mellan ett par lador, beredd att rycka in för att förstärka egna trupper vilken minut som helst. Situationen medgav ingen uppvärmning i någon stuga i närheten.

Redan dagen därpå kände jag mig mycket sjuk men höll mig igång för att inte med alltför många sjukdagar riskera att mötet inte skulle räknas som merit.

Jag lyckades hålla mig upprätt ända tills jag kom hem efter mötets slut. Jag körde själv min bil till Stockholm.

På kvällen var jag bortbjuden till vänner, men eftersom jag såg medtagen ut, efter min moders bedömning och själv kände mig högst besynnerlig till mods, jag hade en känsla av att gå i luften och inte på golvet, lät jag mig övertalas att ta temperaturen. En ganska ovanlig åtgärd i den lyckligt friska familjen.

Jag hade några streck över 41 grader.

Det blev ingen annan råd än att tvärt gå och lägga sig och avvakta doktors utlåtande. Det löd stanna i sängen tills du varit feberfri minst två dagar. Du har en ordentlig bronkit. Så snart som möjligt ska vi låta röntga dig.

Febern gick snart ner och de obehagliga stick jag hade i högra sidan och som möjligen kunde tyda på lunginflammation, försvann också.

Glad i hågen åkte jag till min gamle vän röntgenologen Gunnar Lundgren, som tog en serie bilder. Meden han granskade dem mörknade hans ansikte och han frågade: Hur kan du se ut på det här sättet, ha den temperatur du säger och så låg sänka med den här lungan. Men du kan bli bra.

Först då förstod jag, att det var fråga om allvar. Min familj, som heller inte anat vad det verkligen var fråga om, blev givetvis bestört. Lungsot var ett hemskt ord på den tiden, omgivet av allsköns gamla föreställningar, man skulle för framtiden bli isolerad, mista sin befattning omedelbart o.s.v. Samtidigt hade sjukdomen ett visst romantiskt skimmer omkring sig. Många gamla människor, som aldrig genomskådats med röntgenstrålar, berättade att de gick omkring med en halv lunga. Om denna olägenhet stod i samband med olycklig kärlek, kunde den ge sin innehavare en nimbus som märkt av ödet. Med rätt eller orätt misstänker jag en del gamla människor för att anlägga sin attityd av Weltschmerz med stöd av en sådan genomlevd olycka.

På inrådan av familjens husläkare togs kontakt med dr Alfred von Rosen, som i sin tur kallade på professor Christian Jacobaeus. Om jag inte varit den man talade om hade säkert de båda herrarnas samtal vid min sjuksäng varit roande. De representerade pessimisten och optimisten innan kombinationen blev radiofigurer. Von Rosen föreskrev absolut stillhet tills jag kunde överföras till Romanäs, minsta oförsiktighet kunde medföra nya skador, som ytterligare skulle försvåra fallet. Jacobaeus försökte utan synnerlig framgång lätta upp stämningen, som var dyster och svart. Min mamma hade i det längsta hoppats på ett tröstens ord.

De allvarliga herrarna lämnade sjukrummet. Mamma tog farväl av dem i hallen. I dörren vände Jacobaeus, sedan von Rosen kommit ut på gatan och rusade efter mamma, sägande på ohämmad skånska: "Låt för fan paugen ha lite roulit innan han får, sen på sanatoriet e de slut me de!"

Mamma blev tvärt glad igen, i varje fall gladare, och de i annat fall dystra väntedagarna tillbragtes på ett angenämt sätt, dock med iakttagande av vad jag då ännu trodde vara försiktighet. Jag skulle få veta mer om saken snart.

I min moders sällskap for jag så en ruskig novemberdag till Romanäs. På Tranås station väntade chauffören Bengt med en ålderstigen bil med vilken vi skumpade den 7 km långa vägen fram till sanatoriet.

Det vore fel att säga, att det första intrycket av inrättningen var stimulerande. Byggnaden är uppförd i en stil, som närmast kan betecknas som högjugend och möbleringen var vid tiden för min ankomst i samma stil. För en estetiskt känslig person var jugend just då som allra mest motbjudande.

De stora salarna, breda trapporna och långa korridorerna låg i ett kallt halvdunkel.

Husmor Bendz tog emot, anvisade rum och plats vid ett av borden.

Efter en frugal kvällsmåltid skickades jag i säng. Mina protester tystades rutinemässigt ner av Syster Hanna, ett medelålders runt litet fruntimmer med ett ansikte som ett ännu friskt vinteräpple. Här lägger sig alla genast när de kommer och kommer inte upp förrän doktorn ger lov, fick jag besked.

Jag fick så småningom klart för mig, att denna princip tillämpades undantagslöst. Man var slutligen så immun mot protester, att en stackars mamma, som kommit för att besöka sitt barn, och som var mild och medgörlig av naturen också bädades ner omedelbart efter ankomsten. Misstaget upptäcktes inte förrän doktorn kom på sin kvällsrond.

Det var inte så lätt att hitta på något förnuftigt att göra, varken när man var sängliggande eller frigångare. Fåfång gå lärer mycket ont, säger ordspråket, men det kan med god vilja vändas till motsatsen.

Jag läste, ritade och målade, andra herrar hittade på annat. Jag minns, att en medpatient tog sig för att knyta en matta av

ansenliga proportioner. Den var så stor, att gårdssnickaren måste göra ett jättelikt bord att ställa över sängen. Det tar tid att knyta mattor. Innan mattknytare och marinlöjtnanten blivit färdig med sin matta hade hans lungor blivit så bra, att han beordrades att vistas uppe om dagarna. En så ilsken patient torde vara sällsynt.

Även jag förföll till mera sällsamma nöjen. Jag tämjde bofinkar, när jag låg på solverandan.

Så gick dagarna och det blev jul. Den firande jag i ensamhet i min säng med en bricka med julmat framför mig. I hörnet på brickan stod ett litet julljus och lyste.

Framåt våren blev jag utsläppt och reste hem. Jag skulle emellertid inte träda i tjänst ännu på en tid, så jag reste ned till Romanäs på besök, närmast för att visa en film, som jag tagit under min tidigare vistelse där.

Så snart överläkaren fick syn på mig tog han in mig på undersökning. Resultatet av denna blev att jag omedelbart lades i säng. Lungskadan hade gått upp igen och spritt sig. Jag hade nog sett ganska lätt på det hela tidigare, eftersom jag haft

obetydliga obehag av sjukdomen, men nu var det allvar, det förstod jag.

Några dagar senare kom överläkaren in till mitt rum. Med en min av djupt allvar, som om det skulle gälla en förestående avrättning, förklarade han att jag måste undergå en revbens-operation, om jag skulle ha utsikt att bli frisk igen.

Jag hade nog haft detta på känn. Eftersom det var omöjligt att lägga ner min sjuka lunga med kvävgas. Jag hade haft lungsäcksinflammation då just, och lungsäcken fastnade vid revbenssidan vid läkningen, så operation var enda utvägen.

Det var på den tiden en ganska kuslig sak att bli revbenad, som vi på Romanäs kallade det. Vi följde noga med vad som hände på det området och hade ganska klart för oss riskerna.

Jag fick vänta ganska länge på att bli opererad, varför minns jag inte. Troligen ville man ha mig i något bättre kondition, och det lyckades tydligen, av slutresultatet att döma.

Dålig kände jag mig inte. Till Stockholm kom jag i sittvagn och den rullstol som mötte mig sköt jag själv ut till bilen.

Det skulle ta lång tid för mig att finna mig tillrätta med sanatorielivet.

Mitt första sammanträffande med överläkaren, tyckte jag, redan det var illavarslande. Jag fick veta, att det enda jag hade att göra var att ligga i min säng, ta temperaturen på bestämda tider och i övrigt hålla mig till sanatoriets levnadsregler. Ville jag inte det fick jag fara till ett annat sanatorium. Jag blev ganska sur på doktorn, som talade en rätt monoton skånska, absolut ingen ädelskånska. För övrigt tyckte jag mig märka, att han rabblade upp en läxa, som alla nytillkommande patienter måste höra.

Översköterskan Hanna, effektiv och opersonlig som en prätig dagunderofficer hemma på regementet, var mig till föga tröst.

Så låg jag där och kunde inget annat. Min mamma, som följt med mig, reste efter ett par dagar och jag lämnades ensam med mina dystra tankar.

Min dysterhet skulle emellertid så småningom skingras. Av nyfikenhet eller välvilja, kanske båda delarna, gjorde de uppegående patienterna besök hos nyanlända sjuklingar. Den förste var min gamle vän Bengt Lundgren, arkitekt, glad och spirituell person. Han gav mig en omfattande redogörelse för livet på ett sanatorium, medpatienter, sköterskor, över- och underläkare, nöjen såväl tillåtna som förbjudna. Dessutom var han väl orienterad i vad gäller stockholmsskvaller, med andra ord en synnerligen underhållande person. Det kan tilläggas, att han som son till den kände skulptören var mycket konstförståndig. Mamma var författarinna, så han var även beläst.

Småningom kom jag sålunda att någotsånär förlika mig med sanatorielivet och bli en, visserligen ännu stationär, medlem av gemenskapen.

När jag kom på fötterna igen, kände jag nog en stor del av besättningen på inrättningen, åtminstone de vackraste flickorna och de levnadsgladaste herrarna.

En stor händelse i sanatoriets annaler inträffade under min sängliggartid. Sven Hedin kom och hälsade på. Patienterna underhölls ibland med musik, sång eller populärvetenskap. Överläkaren stod för programvalet. Hans smak överensstämde inte alltid med patienternas. Sven Hedin gillades av alla. Han var i god form. Det var min far, som hade uppmanat honom att ställa sig till förfogande.

Den första dagen och de närmast följande så att säga på högkant också den delen blev inte riktigt som jag hade väntat mig. Min spänst var borta, jag hade svårt att hänga med mina civila medpatienter på de anbefallda promenaderna. Men det tog ju upp sig så småningom.

Det vore orätt att förneka, att jag motsåg den oundvikliga operationen med stor olust, men denna skingrades till stor del,

sedan jag fått tillfälle att tala med dr. K.H. Giertz, som skulle utföra operationen. Han var mycket saklig. Han bagatelliserade inte risken att det skulle kunna gå gale, vilket ju vore tråkigt, inte bara för mig utan också för honom, eftersom jag enligt honom var en känd person. Det senare kunde han ju ha behållit för sig själv.

Vi diskuterade gemensamma intressen och om fram till, att vi (hade olika ?) mening om en gammal italienare företrädd i Palazzo Pitti i Venedig. Honom skulle vi tala om, för det fall det blev alltför svårt.

Jag kommer ihåg, att jag sov gott natten före operationen, men väcktes brutalt morgonen därpå kl. 9 och fördes in i operationssalen, som föreföll vara ganska gammalmodig.

Jag fick några novokainsprutor i ryggen till att börja med. Instrumentet var av magnumformat jämfört med tandläkarens. Doktorn jobbade och svor: jäkla löjtnantsmuskler.

Sedan sövdes jag med eter och vaknade inte förrän man var i färd med att linda om mig som vore jag ett spädbarn.

Det stod en massa individer omkring mig, som alla såg ganska medtagna ut, så jag fann artigheten bjuda, att jag tog upp det planerade samtalet om den italienske målaren.

Jag blev emellertid brutalt nedtystad och fördes tillbaka till mitt rum, där jag nästan genast somnade.

Dittills hade jag inte känt av några plågor, men när jag vaknade morgonen därpå hade jag fruktansvärt ont i ryggen och svårt att andas. Jag fick givetvis smärtstillande medel, det hjälpte visserligen inte mycket, men jag gladde mig i alla fall att jag kommit så långt med livet i behåll.

Men annat lurade. Efter en tids normalt tillfrisknande blev jag plötsligt sämre, jag vet ännu idag inte vad som hände, men alla var oroliga, kunde jag se. Professor Jacobaeus kom en gång mitt i natten för att se på mig. Efter vad jag senare fick veta, hade man ringt till Romanäs, eventuellt hade von Rosen, den snälle mannen ringt för att informera sig. Mina vänner hade emellertid

sett honom gående av och an i sitt arbetsrum mumlande: ”Ska det inte lyckas den här gången heller?” Men jag kom levande ur sängen om ock med stor möda. Högra armen var blytung.

Efter att jag kommit på benen igen gick tillfrisknandet ganska snabbt. Familj, släkt och vänner kom på besök. Jag höll i all anspråkslöshet hov i min kammare på Sophiahemmet. Jag blev ganska snart god vän med de yngre sjuksystrarna, som var mycket behagliga och väluppfostrade.

De hade för övrigt gått i en god skola hos den dominerande för att inte säga skräckinjagande översköterskan. Hon och jag blängde väl lite misstänksamt på varandra till att börja med, men sedan jag kommit underfund med hur hon skulle tas, blev vi också goda vänner, och jag fick göra ungefär som jag ville, till småsystrarnas illa dolda förvåning.

Jag hade det nog ganska bra och blev inte så lite bortskämd av vänner och personal. Det sorgliga var bara, att såret inte ville läka. Jag hade visserligen inte nämnvärt besvär av det. De smärtstillande medlen minskads och jag släpptes ut i naturen, där jag emellertid till att börja med kände mig ganska bortkommen. Men ung som jag var, gick det nog rätt fort att bli människa igen. Innan jag lämnat sjukhuset hade jag varit ute och kört bil. Det vet jag inte om någon toracoplastikpatient med oläkt sår i ryggen har gjort.

Efter en liten fest hemma för redan utsläppta medpatienter var det dags att fara tillbaka och ställa sig under ”Pappa” Rosens kommando.

Så var jag på Romanäs igen tillsammans med gamla och nya vänner och ställets hälsosamma tristess.

Mellan överläkaren och mig härskade länge en viss kyla. Jag förstod inte hans variant av originalitet, dessutom var jag bortskämd med att få göra ungefär som jag ville.

Min situation gentemot yttervärlden hade emellertid något förändrats, von Rosen och jag hade blivit vänner och bröder,

vilket medförde en del ganska blygsamma, men avundade fördelar, såsom tillträde till överläkarens rum för rökning av cigarr efter middagen, något som man aldrig kunnat tänka sig förr, utom vid de stora kyrkliga högtiderna.

Mellan oss kom att tillämpas ett pactum turpe, som jag enligt min mening aldrig missbrukade. Men det fans gränser för vad jag fick tillåta mig att göra, det förstod jag, när jag hörde vad en sköterska yttrade, när hon skällde ut en ung syndare: "Det är alldeles förbjudet, till och med för ingenjör Lagrelius".

Alltefter jag återhämtade mig blev sysselsättningsproblemet besvärligare. Det påstås av vissa tänkare, att smärtor på sätt och vis är underhållande, och det ligger väl något mer än cynism i det, men när min sönderskurna rygg gav mig mindre och mindre besvär kom sysslolöshetens leda över mig. Läsa, skriva brev, lösa korsord, se en gammal film då och då, hålla en söt flicka i handen, gå till tanddoktorn i Tranås (av "Pappa" von Rosen betecknat som förströelse) kunde inte tillfredsställa en arbetsvillig individ.

De lokala möjligheterna att manifesteras verksamhetslust var mycket begränsade. Såvitt jag kan minnas inskränkte sig min prestation till en upprustning av sanatoriets för patienter avsedda mörkrum. Ljuspunkter var våra utflykter. De planlades noga. Jag tog initiativ till en. Jag hade läst mig till, att det fanns ett mycket gammalt pappersbruk i Småland, som hette Össjöfors. Det hade övertagits som kulturminnesmärke av Tekniska Museet. Driften var sedan gaska länge nedlagd. Som överläkaren var mycket kulturintresserad höll han med mig om, att det vore en god idé att göra en liten studieresa dit.

Vi gav oss iväg en kulen dag. Vägarna var jämmerliga, men i gengäld var det så gott som ingen trafik. Vi befann oss i det dåvarande mörkaste Småland.

Vi passerade några små tjärnar. Som möjligen en gång varit myrmalmstäcker. Vi stannade vid en av dem. Intill stranden fick jag syn på något, som föreföll mig vara en vattenho för kreatur

och som sådan hade den tydligen också fungerat. Mig föreföll det emellertid inte otroligt, att det varit en båt, som man tagit vara på och funnit användbar. Säkert hade den under århundraden legat i det rostbemängda vattnet och blivit konserverad. Vi hade inte en tanke på att ta med föremålet. Jag skickade emellertid några dagar senare sanatoriets chaufför att leta reda på den, vilket han med någon svårighet lyckades med.

Båten, det visade sig vid undersökning av Dr Cnattingius vid Linköpings museum, att det rörde sig om en sådan. Jag bad Dr Cnattingius att införliva fyndet med museets samlingar.

Össjöfors lilla pappersbruk var mycket intressant att se i synnerhet för en tekniker. Det ligger i en trakt, som åtminstone en uppsvensk på den tiden (1930) skulle beteckna som obygd. När det byggdes måste det ha varit förbundet med mycket stort besvär att ta sig dit. De som byggde bruket var hänvisade till de hantverkare och det material som fanns på platsen.

Jag går inte närmare in på en beskrivning av anläggningen. En sådan är numera publicerad. Jag vill bara nämna, att man klarat sig ändå tills driften lades ner med kugghjul vars kuggar var gjorda av en pinnar. Det sista man tillverkade var tydligen gråpapper, sådant som min generation använde för att pressa växter, som vi måste samla in och examinera, därvid fördystrande en god del av sommarlovet.

Sedan vi, somliga med intresse, studerat bruket, fortsatte färden till Vimmerby för intagande av middag på Stadshotellet.

Detta Stadshotell såg då ännu ut som ett bättre vårdshus ser ut på gamla målningar, med en stor skänk i vitt och guld och med flaskor i mängd på hyllorna. De stöddiga upppasserskorna hade kedja om livet och på den hängde korksruven, lätt till hands. Åtskilliga av gästerna föreföll att ha suttit på samma stol och vid samma bord sedan långt tillbaka i tiden.

Jag återsåg inte Vimmerby Stadshotell förrän i somras (1974) och då var hela stället charm borta.

Hela staden hade blivit mer slätstruken. Den gång jag talar om hade den kvar sina individuella drag, den hade så att säga en fin patina och en anspråkslös finess.

Stora torget var belagt med kullerstenar och liksom uppbullat på mitten. Det hade en viss, om än blygsam monumentalitet över sig.

Jag tyckte det var till och med vackert på ett rörande sätt, men det tyckte tydligen inte staden fäder.

Middagen på Stadshuskällaren blev mycket lyckad. Efter den långa bilfärden var alla hungriga och törsten efter lång sanatorievistelse svår. Ingen visste, när ett nytt tillfälle skulle yppa sig att slå ett slag i vassen. Det blev som sagt muntert utan att någon alltför ostentativt givit sin glädje tillkänna. Det enda som hände och möjligen kunde ha missuppfattats av ordningsmakten var att en av deltagarna gav sin glädje åt stunden och livet i allmänhet tillkänna genom att ställa sig utanför hotellets port med utsträckta armar och en punschpava i vardera handen och utropa: ”Å fan är detta Vimmerby!”

Frånsett detta lilla övertramp gick emellertid allt väl i lås, och glad var jag, som hade ett åtminstone moraliskt ansvar för eskapaden.

Gamla romanäspatienter får något visst i ögonen när det blir tal om ångfartyget Carl Johan. Det trafikerade några leder på Sommen så vitt jag vet och hade en välskött och välförsedd försalong. Det var mest om den senare salongen det talades. Medan jag låg för ankar hände det att muntra rumskamrater kom in till mig och berättade om sjöfärder med okänt mål. Var de varit visste de inte för gluggarna i försalongen var för små, men madeiran var bra. Jag fick aldrig tillfälle att fara med Carl Johan på Sommen och ingen annan båt heller förresten. Om jag inte är fel underrättad fick fartyget fotogenmotor under sin sista tid, men övergick sedan att bli konditori angjort vid en brygga belägen ytterst på en udde vid Sommens strand. Man kunde se den från landsvägen någon mil från Tranås. Jag var för inte länge

sedan där för att fotografera den. Numera är den upphuggen, säkert till sorg för gamla överlevande romanäsare, som får höra om eländet.

**FRAGMENT AV EINARS FÖRSÖK TILL
SJÄLVBIOGRAFI/DAGBOK**

1962

16 januari

For till Stockholm med tåg, hälsade på Hjalmar Ekengren i hans hem. Fann honom vid gott mot och uppenbarligen rätt väl återhämtad från sin sjukdom. Han vistades dock uppe endast en del av dagen.

Hälsade på vid Sedeltryckeriet, varefter jag tog tåget till Uppsala, där jag bjudit Ingrid Walin och Gabriella Perslow på middag på Gillet. Vi åto crêpe med räkor (serverade i orullat tillstånd), snöripa och crêpe Suzette. Till detta drucko vi bordeau (chat Becheville) och Ofley Port. Ingrid och jag tog en liten Vielle Cure. Mycket angenämt. Vi sutto till bords fyra timmar.

Blött och slaskigt men trots detta följde Gabriella mig till tåget.

21 januari

Vackert väder, fridfull dag.

Wickmans var ute, varvid jag fick tillfälle tala vid Björn om hyra etc.

22 januari

Har skrivit brev och checkar halva dagen och per telefon klarat upp bl.a. en skadestandsfråga med Thule. Det gällde kollisionen med ynglingen Götherström i augusti förra året. Såvitt jag kan erinra mig finnes inga vittnesgilla personer på platsen, när olyckan hände. En fru Gustafsson, som befann sig i närheten säger sig ingenting ha sett, förrän pojken låg på marken. Thule godtog trots detta min skadeanmälan, vilket jag omedelbart meddelade Philipson Söder, som reparerat bilen.

Ringde Reifass, som hade en del bekymmer, var själv skral, hustrun upprepade gånger opererad för cancer. För samma sjuka skall enligt Reifass även Assar Gabrielsson vara opererad.

23 januari

Elektriker Åkerstedt började med elinstallationen i Pelavias nya expedition.

Barbara reste till Stockholm för att delta i Inner Wheel-möte, det gällde bilda ny klubb. Hon råkade då kollidera med en parkerad bil när hon väjde för en fotgängare. Strax efter fick samma bil en knuff av en annan kvinnlig bilist. Barbaras bil skadades inte. En Essman fanns tillgänglig som vittne.

Jag fick en del möbler från Sedeltryckeriet att möblera fabriken med. Samtidigt kom min gamla kontorsstol och diverse tillhörigheter.

Viveca kom ut tillsammans med Barbara på kvällen. Medan vi sutto och pratade i vardagsrummet slocknade plötsligt ljuset. Ögonblicket efteråt upplystes landskapet av ett intensivt vitt sken, som syntes komma från södertäljehållet. Ljuset kom igen först 1:20 på natten. Jag hade sänglampan påkopplad för att kontrollera.

24 januari

Timmermansorden II-graden. Ovanligt trevlig stämning. Jag satt mellan Stefan Stiernstedt, nyss återställd efter ett skridskoäventyr och Gunnar Öhrn.

25 januari

Reste med morgontåget till Stockholm. Meddelade AB Rema, att jag köper den Olivetti räknemaskin, jag tagit på prov.

Besökte Sedeltryckeriet, där jag bl.a. kom överens med Lemne, att jag skulle betala 75: – för övertagna gamla möbler etc.

Ringde Malm ang. Eldh.

Gick på Rotary med Gösta Laurin. Söderklubben träffas numera på Operakällaren i en avdelning av festvåningen. Utsikten mot Strömmen är en av stadens vackraste.

Hämtade "Kunskapens Bok" 9:e del, som jag förvärvat för 150:– genom Laurin från Norstedts, tog ut bilen och åkte hem.

På vägen stoppade jag Kumlins "Temperamålning" I Ekengrens brevlåda, eftersom ingen öppnade, när jag ringde. Efteråt fick jag veta av Hjalmar att Marianne låg hemma i maginfluensa och förståndigt not inte ville släppa ut bacillerna.

26 januari

Kicks Liliehöök här för genomgång av räkenskaper. Tillsammans med Barbara var hon sedan på Östgötabanken där Andrén hjälpte dem med diverse. Dessvärre har Tell gjort en hel del misstag under sin sjukdomstid, som han aldrig skulle ha gjort i friskt tillstånd.

Betalade Dahlberg, vad som återstod på senaste räkningen. Hämtade sändning från Kongl. Danske på posten.

Sysslade under dagen med färgblandning åt Löf, som arbetar på Vingårda och hjälpte Dahlberg med möbelreparationer för Pelavia.

Barbara kom hem sent med svår tandvärk trots tandläkarens försök att mildra den.

Ringde Ulla Carlstedt, som väntats till veckohelgen men nu meddelade förhinder.

27 januari

Snö och kallt igen. Småjobbat i fabrik och verkstad. Helena kom på eftermiddagen.

Barbara fortfarande skral till följd av reumatism och tandvärk. Inga barn ut, de äro på isparty hos Veronica.

Packade upp porslinet från Kongl. Danske. Underbart vackert.

Fick äntligen julklappen från Bagge, en stor Bach-skiva.

28 januari

När jag steg upp, hade Barbara redan givit sig iväg till Stockholm. Hon hade visserligen sovit gott, men var mycket svullen i ansiktet. Hon kände sig orolig och ville gå till sin tandläkare. Av henne fick hon penicillin m.m.

Viveca kom ut på eftermiddagen och åt middag med mig och Helena.

Själv har jag plockat med mina vanliga förströelser.

Anders och Maria hade haft det "underbart" i går hos Veronica. Peppelie var ävenledes nöjd med sin kväll på högermöte i Operakällaren. Viveca hade fått en god middag hos en ung familj Kempe.

29

januari

Barbara var i Stockholm för att fortsätta behandlingen hos tandläkaren, som ger henne penicillin. Medlet hade god verkan kunde jag konstatera, när hon mot kvällen kom hem.

Hade full sysselsättning med Löf och gästhusets värmeledning, som krånglade och höll mig vaken till halv 5.

Började skriva en artikel om gamla sedeltryckeriet för "Sedelenheten".

30 januari

I dag stöps bankettljus. Barbara krockade i Rönninge och skadade höger strålkastare och skärm. Parterna enades om att icke göra sak av olyckan.

31 januari

Var på Timmermansorden VI-graden. Trevligt.

När jag kom hem, hade Augusta Hermelin och Helena Garton kommit ut för att hälsa på Peppelie. Vi stannade uppe rätt länge och pratade muntert.

1 februari

Barbara reste till Stockholm med Augusta, gick till tandläkaren. Hon har i det närmaste återtagit sitt vanliga utseende.

2 februari

Åkerstedt hjälpte mig med krånglande oljeeldning i gästhuset igår, och i dag fifflade jag själv med mekaniken och tror att jag funnit felet.

3 februari

Peppelie kom ut till oss. Axel Jonsson kom för att se på gästhusets oljeeldning. Den hade natten innan gått perfekt för första gången på en månad. Nu hade den emellertid stannat. Jonsson fann ett litet fel, skulle kontakta en apparatfirma.

Jag for in till Idun där docent Lundblad höll ett astronomiskt föredrag. Utmärkt framfört och intressant, liksom den beledsagande filmen. Kungen närvarande.

Åt supé tillsammans med Arne Westgren och Åke Wickman på Operagrillen och hade en behaglig afton.

4 februari

Peppelies 24-årsdag firades i dag med Elsa, Åke, Gun, Ljunco, Helena, Veronica och barnen Ljungqvist som gäster.

Peppelie fick fina presenter och Åke och jag talade vid middagen till henne. Han var mycket belåten. Middagen var god, trots att den var improviserad.

När Barbara skulle köra till stationen med Veronica och Anders fick hon möte på smal väg med en bilist, som ej blundat. Hon väjde, kom i diket och måste bärgas av Räddningskåren. En herr Lönn i vars sällskap en av Peppelies lärarinnor från Franska skolan befann sig körde hem Barbara. Efteråt underhöllo vi räddarna på bästa sätt.

5 februari

Barbara for till Stockholm för att sköta Pelavia-affären, barn och tänder.

Jag for till Tumba för att få mina snöäck monterade, sent omsider. Samtidigt passade jag på att sälja några gamla snöäck, som suttit på Fiat. Jag fick 60:– för dem, vilket gav mig anledning att köpa en klack till fabriken för 58:–.

Jag har målat stolar och andra grejor.

7 februari

Tö och slask. Har målat ett par stolar.

Förhandlingen pågår med en herr Bjuhr ang. ljus- och stakförsäljning i Göteborg, Malmö och Norrland, huvudsakligen till hemslojdsaffärer. Han får 12 % ombudsprovision.

Samtidigt diskuteras övriga rabatter och provisioner. Tor Ohlsson i Barnängen bestyrker att 30 % för detaljist, 20 % för grossist samt 12 % på nettofaktura i första och 5 % i andra fallet är rimligt. Detta överensstämmer med riktlinjer som ljusfabrikantföreningen arbetar för.

9 februari

Jag tänkte ta tåget till Stockholm tillsammans med Viveca, men fastnade i snön och blev försenad, så vi bilade in. På vägen hämtade jag ett rek på posten. Det visade sig innehålla meddelande från länets prövningsnämnd, som väntat skrivelse från mig före 15/9 förra året. Det blev att genast fara till Länsstyrelsen och försöka klara upp affären.

Lunch på Rotary med originellt anförande om arbetsledning av en rektor.

Därifrån till Sedeltryckeriet, där jag blev kvarhållen och följaktligen måste ta taxi till Liljevalchs, där jag träffade Viveca väntande mig.

Intressant, stor utställning av övervägande abstrakt konst, måleri och skulptur.

Klippte mig på det fina stället vid Nybroplan, där jag träffade Carl-Erik von Platen.

Klädde om mig på Brahegatan och for sedan med Barbara till Hägers på Djursholm. Jag förde Sal Wicander till bordet. Det var mycket trevligt och maten var utmärkt.

Träffade Meta Öhman, som jag inte sett på många år. Egendomligt att jag just samma dag skulle sitta tillsammans med hennes bror Olle Nahthorst på Rotary. Honom var också länge sen jag träffade.

10 februari

Ringde notarie Forsberg på Länsstyrelsen och fick besked om, att jag skall inlämna äskad skrivelse till prövningsnämnden senast fredag nästa vecka.

11 februari

Lugn söndag med vackert väder men så halt väglag, att det var mindre rådligt att gå ut på promenad.

Maria kom ut, efter något betänkande och var ytterst angenäm och rolig.

12 februari

Mycket letande efter kopior av skrivelser i skatteärenden, dock i skrivande stund utan resultat.

Barbara och Syster stöper och tycker det är kul.

Nu är det ett fragment från 1976 som gäller:

1976

21 maj

Min födelsedag. Till middagen Anders, Margareta, Johan, Peppeli – – – alla utom Viveca, som hade snuva + maginfluensa + Lars Oldmark.

27 maj

Barbara och jag på middag hos Anders och Margareta. Vi fick harstek, som Anders lagat. Mycket god middag.

29 maj

Lottas födelsedag, hon fyllde 9 år (enligt Barbara). Hon själv kom med pappa och mamma.

Lotta var mycket lycklig. Hon fick bl.a. ”kontinentalkök” till dockskåpet och dessutom en duschkabin att bygga in där.

30 maj

Ebba Fredin hade stor utställning hemvävda faltar och plädar. Meningen hade varit att evenemanget skulle ha försiggått i huvudbyggnaden och på gården där utanför, men vädrets makter var inte så nådiga. Det snöade och var kallt, så man måste ta sin tillflykt till ett gammalt magasin, kallt som graven åtminstone till att börja med. Men sedan den talrika publiken rört sig någon timme därinne blev temperaturen dräglig. Enligt Barbara var de utställda textilierna, som tillverkats av Eva och hennes elever vackra. I den mån jag kunde som tämligen okunnig på det textila området, bedöma förhöll det sig så; det syntes dessutom vara den allmänna meningen. För övrigt var det rörigt. Publiken utspisades vid två långbord av plank c:a 40 cm höga. Jag råkade få min plats med en sockerlåda framför mig, så jag måste sitta som en indisk fakir till att börja med, men Clara Imsbane räddade mig till en mera komfortabel sittplats. Till höger om mig satt hon och till vänster Gudrun Agranius, och det kompenserade de fysiska smärtorna.

Barbara hälsade på Olle Arrhenius som hon fann vara vid ganska dålig hälsa.

31 maj

Lördags- och söndagslugn ännu hela förmiddagen. Kunde inte hålla mig från verkstaden, där jag målade på en bricka, som jag fått förtroendet att restaurera av Ingrid Wallin.

Vid halv 7-tiden kom Viveca med man och barn. De åt middag med oss. Anders kom senare och vi hade en trevlig pratstund. Det överenskoms, att familjen Löfberg skulle få disponera min bil 7 dagar.

1 juni

Sammanträde på universitetet med styrelsen för Axel Lagrelii fond under professor Hoppes ordförandeskap.

Ingrid Wallin på middag. Innehållet i lönnlådan, som upptäckts i det lilla skrin som Ingrid anförtrott mig att restaurera studerades noga. Det visade sig vara av intresse ur personhistorisk synpunkt.

Jag har först nu fått klart för mig, att jag är kapten i reserven.

2 juni

Jag jobbade lite med mina reparationer tills jag inkallades för omklädning. Vi var nämligen bjudna på kalas till Birkes med anledning av att yngsta dottern Marianne tagit studenten.

Det blev en lång och trevlig tillställning med stort uppbåd av respektabla rönningebor. Tyvärr fick jag inte klart för mig vad alla hette, men Barbara visste som vanligt i dylika fall bättre besked.

Marianne fick ett smycke med Södermanlands grip och var därmed tydligen belåten.

3 juni

Åkte till Södertälje, där jag skulle lämna av min filmkamera för undersökning.

Barbara lämnade av mig vid fotoaffären och lovade vara tillbaka om en kvart. Jag förklarade helt urbant att jag skulle

vänta tills hon kom. Och vänta fick hon och jag också. Hon i bilen och jag i butiken.

Lyckligtvis kom Barbara på idén att titta in genom butiksdörren, sedan hon suttit någon halvtimme och väntat. Varför hon inte kom in, som hennes vana dittills varit, fick jag ingen förklaring på.

Fredrika och Gabriella övernattade.

4 juni

I samband med fotvård hämtade Barbara Lotta som kinesar här.

Nattgäst är också Johan.

Jag har bl.a. skrogrbränt en del smycken, de flesta modell Sörmlandgripen, som det är stor åtgång på.

5 juni

Det har varit ett ganska rörligt liv i dag med barn och barnbarn. Vi hade glädjen att se Viveca och Hans Allan, som kom med min bil och hämtade dottern. Anders och Margareta gjorde efter vanligheten visit med Johan.

Peppeli, som skulle ut på sjön med sin vän, såg vi däremot inte, liksom Maria, som inte hörts av på några dagar.

Ulla Liedholm kom hit sommarklädd och fin. Som vanligt fick jag goda råd.

MEMOARFÖRSÖK

Einar Lagrelius; 1895-05-21 – 1977-11-06

Jag föddes 21 maj 1895 i Johannes församling, som familjens förstfödde.

Enligt vad som berättats för mig, visade sig det tekniska intresset tidig. Jag ville se hur alla grejor såg ut inuti.

Läsa hjälpligt lärde jag mig under mina promenader med Morfar i Norrköping genom att titta på skyltarna utanför butikerna. Det fanns otroligt mycket skyltar då. Jag var fyra år.

En mer seriös undervisning fick jag senare hemma av en tillkallad lärarinna. Detta mest för att stilla min verksamhetsiver, som gick mina föräldrar på nerverna. Jag sattes sedan i Carlssons Skola, som fortfarande existerar.

Skolan var gammaldags, men lärare och lärarinnor var bra. Nog förefaller det mig mindre lämpligt att som nu ta bort alla betyg, men att som på min tid i småklasserna få betyg varje vecka inskrivet i anmärkningsboken för uppvisande hemma, var väl för mycket åt andra hållet.

Efter vederbörlig prövning kom jag in i Östermalms läroverk, där jag också tog studentexamen.

När jag kom till läroverket var dess nya byggnad ännu inte färdig. Den gamla var från början avsedd för ett lägre läroverk. I och med gymnasiets tillkomst räckte det inte till utan vi nytillkomna måste hålla tillgodo med förhyrda lokaler på två ställen. Gymnastiksalen var gemensam för alla klasserna. Vi sprang till och från och fick ovett på båda ställena. Dusch fanns inte. Vi fick svalna och torka i bänken. Men det blev desto bättre när det nya skolhuset blev färdigt.

Mina minnen från läroverksåren är övervägande ljusa. Lärarna då – ja många var goda pedagoger – några original, dock inget ädeloriginal, heller ingen högtflygande ande.

Jag lyckades klara mig igenom skolan med bara en anmärkning eller pinne som det hette. Den fick jag för bristande

uppmärksamhet. Jag slog dövörat till, när det blev långgrandigt. Det gör jag fortfarande anmärker min hustru.

Jag fick ett hyggligt studentbetyg. Min sorti från skolan blev oväntat magnifik. Mina flickvänner bar mig hem. Det var minst 20 min väg.

Och så följde ett par glada veckor, tills livets allvar började. Jag var redan antagen som officersvolontär på K. Södermanlands regemente och ryckte in på Karlsborg.

Där skulle jag tillbringa två glädje fria somrar, som förutom att de hade ett slut, gav god fysisk fostran.

Min militära begåvning bedömde jag som begränsad och hade därvid ett visst stöd av befälet. Jag beslöt att stanna vid reservofficersutbildning och blev i sinom tid en intresserad reservofficer. Jag ångrar inte att jag höll ut så långt. Tjänsten på ett gammalt indelt regemente var något annat än harvandet på Karlsborgs ”lusharpa” som ”slätten” av ålder kallades. Reservisternas utbildning kunde delas upp på tre somrar.

Nu följde några år med studier på tekniska Högskolan KTH, och Handelshögskolan och militärtjänst fram till 1919, då jag blev färdig civilingenjör.

Ferierna fick jag offra på praktik, som jag inte hunnit med för språkstudier utomlands tidigare somrar. Det var så att säga hålligång hela tiden.

Ett och annat spännande hann jag med i alla fall bland annat ett par resor under brinnande krig. Den ena gällde tekniska angelägenheter, den andra militära.

Den militära företog jag under ledning av dåvarande löjtnant Hugo Gadd 1918 till Kliszow i Polen, för att på ort och ställe studera hur terrängförhållandena var där Karl XII höll slag 1702. Det var ett livsfarligt företag i ett förött och laglöst land, det hade vi klart för oss. Kvällarna – mycket sena sådana med officerarna på casinot, samtliga av ädlaste operett-typ – blev ansträngande.

Sömnen i den lusiga inventionsoffan, som stod inställd i en död vinkel från min grevliga värds säng, blev kort. Lyckligtvis

kastade min livvakt Antac ut påträngande tjuvar, så det blev inte skjuta av.

Resan kunde ändå ha blivit min sista. En bläcksvart natt med slagregn och åskväder föll jag ner i en varggrop med taggtråd i.

Det hände ju åtskilligt mer i Pirzow, där vi hade vårt kvarter, men nog med detta.

Det var studierna jag skulle tala om. De gick sin gilla gång. Det gällde bara att hänga med kurserna. KTH var åtminstone i så mån ej högskola att studierna vore fria.

Jag var mekanist, tillhörde M, som av oss ansågs förnämast, en uppskattning som vi var ensamma om. Senare har tekniska fysiker kommit till.

Jag klarade mig rätt bra i mina tentamina fast jag var i mina mest aktiva år i fråga om baler och andra sällskapliga begivenheter.

Jag tror för övrigt att jag åtminstone föll något ur ramen när det gällde klädsel och behaviour bland mina kamrater, men det jämnade ut sig småningom.

Att jag nämner denna bagatell beror på att jag hade viss fördel av det. En av våra originella lärare brukade ta hänsyn till klädsel och goda manér.

Snygg kostym och ett fräckt svar på en så kallad intelligensfråga ledde till att jag blev assistent i ämnet och fick en sjua i slutbetyg, laudatur på den tiden. Den enda han givit, såvitt jag vet, men också den enda jag fick.

Det var tidvis gott om original bland lärarna. Jag skall bara nämna ett: Pontus Henriques, lärare i beskrivande geometri. Han yttrade en gång på jubelfest i Teknologföreningen på tal om en avliden kollega avslutningsvis: Detta mina herrar var ett stort original, detta mina herrar vågar jag säga fast jag själv är närvarande.

På Handelshögskolan tog jag ingen examen. Jag hade tänkt fortsätta, men den tjänst jag tillträdde hindrade mig, den permission jag utlovats fick jag inte.

Det råkade slumpa sig så att jag på en och samma dag fick mitt civilingenjörssdiplom, fyllde 24 år och tillträdde en befattning i SLT som sekreterare i tekniska ämnen under VD.

Mitt jobb där under de två år jag fungerade på den platsen blev att organisera biltransporterna för koncernens dotterföretag och skaffa bilar åt landsortsbolagen.

Ett och annat försök gjorde jag att lura på de gamla disponenterna några nyheter, men det fick jag snart ge upp. Koncernen var ju nybildad, den kom till 1913, och centraldirigeringen var inte uppskattad.

På höstsidan 1921 skickades jag på studieresa först till Danmark, där jag fick fungera som kemigraf, fotograf och sedeltryckare.

På nyåret kom jag till Paris för fortsatta grafiska studier. Mycket stod väl inte därvid att lära. Jag fick rätt mycket tid att se på konst. Konstintresserad har jag alltid varit. Under teknistiden gick jag på kvällskurser på Althins målarskola. I brist på annat vände jag på häftet, där jag ritade maskincroquis på dagtid och tecknade nakna modeller på baksidorna. Boken blev ofta tjuvlånad.

Här ska jag inflika Einars egen berättelse om hur han kom in på Althins målarskola som jag hittade i en pappershög:

”Albert Engström skrev någon gång – Alla skriver vi vers, när vi är unga. En del kommer underfund med att det är dumt. De som inte märker det blir skalder.

Både minsyster och jag ritade ganska flitigt. Min syster kallade det att smörja ”bubbe”, ett ganska adekvat uttryck i det sammanhanget. Hon hade i motsats till mig en livlig fantasi, men misstrodde sin förmåga och ägnade sig åt annat. Bland gamla papper har jag hittat några saker, som jag åstadkommit som liten. Det bådade inte någon framgång som konstnär. Det blev jag ju inte heller mer än till husbehov. Jag fortsatte emellertid periodvis att rita och måla. Jag tyckte att jag fick lite bättre förstånd på riktig konst på det sättet. Jag gick på kurser när j a g

kom åt, och gick på museer. Så tidigt som 1911 gjorde jag en resa till Tyskland, jag var då 15 år och fick göra bekantskap med de stora mästarnas verk i bl.a. München och Nürnberg.

Under min studenttid umgicks jag flitigt med mina jämnåriga, som gick på Konstakademin, nuvarande Konsthögskolan. Jag var rätt avundsjuk på dem. Tekniska högskolan var nog bra men rätt opoetisk. En dag, då jag stod och ritade krokier efter svarvar och fräsmaskiner flög fan i mig. Jag tog min skissbok och gick till Althins målarskola, som jag hade hört talas om. Om jag trodde att jag skulle bli antagen som betalande kvällselev, så hade jag fullständigt misstagit mig.

Gubben Althin kunde absolut inte inse, vad det skulle vara för mening i att jag skulle använda tiden så illa. Inte ens dom som kunde något kunde annat än med svårighet klara sig som tiderna var. Så det är nog bäst att herrn slår de där idéerna ur hågen --- Förresten va va de herrn hette?----Lagrelius! Axels son, visst fan ska du stanna. Jasså, har du inga grejor med, de kan du få låna. Gå och sätt dig. Det gjorde jag ju inte. Men någon dag senare infann jag mig och i fortsättningen så regelbundet som mina tekniska studier tillät. Krokiboken från Teknis använde jag även på Althins ateljé. Jag vände bara på den. Intresset för den bland kamraterna var påfallande. Vi ritade naken modell hos farbror Carl Althin.”

Jag hade turen att som ciceroner få Nils Dardel, Einar Jolin, Nils Sjögren m.fl. Jag träffade också ofta andra svenska och franska konstnärer på de nu försvunna Dôme och La Rotonde.

Franska lärde jag mig väl inte mycket, det vill inte in i mitt huvud, men vistelsen i Paris kom ändå att betyda mycket, kanske också att om så kräves lägga av något av det provinsiella drag, som många uppdagar hos mig, när de kommer ut i stora världen.

Färden gick vidare till München med mellanstation i Mittenwald i Bayern, där jag kurerade en lungsäcksinflammation, som dessvärre skulle höra av sig längre fram.

München var ända tills den efter att ha blivit sönderskjuten och återuppbyggd som storstad, min älsklingsstad, vacker, gemytlig, vänlig och full av lustiga, underfundiga törstiga bayrare.

Här var det lätt att få kontakter.

Den ofrivillige ingenjören.	1
Förord	1
Uppväxten.....	3
Sjukdom.....	9
Arbetsliv	10
Pensioneringen	16
Fordonsintresse.....	19
Appendix: Här börjar nu Einars egen memoardel	25
Einar Lagrelius´ Polenresa	25
ROMANÄS	54
Fragment av Einars försök till självbiografi/dagbok	71
Memoarförsök	81
Epilog	88

EPILOG

Mycket är utelämnat i denna sammanställning. Så har jag inte något om äktenskapet och oss barn. Det har jag avhandlat i boken om Barbara: ”Kraftverket från öster.” Einar ägnade sin ålderdom åt ett rikt liv. Det gällde både socialt, konstnärligt och en humanistisk utveckling. Han fick dock en mindre stroke 1969. Detta medförde bland annat att han under ledning av sjukgymnasten Gudrun Agranius joggade runt Elgerud; en syn vi barn aldrig hade skådat. Själv kallade han sjukgymnasten ”Sadisten” och som blev en god vän. Han fick inga större men av händelsen.

1977 avled Einar vid 82 års ålder. Troligen var det den gamla TBC-operationen med minskad lungkapacitet som bidrog.

Hur gestaltar man ett porträtt av sin far på ett rättvist sätt? Det är ju självklart omöjligt att vara helt objektiv. Att var den yngsta i en barnaskara på fyra barn och dessutom ende sonen kan ju också skapa en skev bild. Men den stora åldersskillnaden och en till ganska stor del frånvarande far till trots tror jag att jag med åren kom att förstå och uppskatta hans udda personlighet alltmer. Detta och att man efterhand tagit upp en del av hans trådändar, gör att saknaden efter honom blir stor.

Att ändra sig från en viktorianskt uppfostrad östermalmsyngling till en modern och deltagande morfar och farfar var lika otippat som välkommet. Obetalbar är den beskrivning han gav av sitt första blöjbyte på ett barnbarn under instruktion av barnet självt. Något blöjbyte kom han under sina egna barns uppväxt aldrig i närheten av.

Det är väl ett exempel på orsaken till att jag totat ihop denna berättelse. När man studerar barnbarnsbarnen som han aldrig fick uppleva ser man många drag som går igen.